

Svenska Själv- bilder

Rapport från sex dialogseminarier

Grundtviginstitutet
vid Göteborgs universitet
rapport nr 2

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Svenska Självbilder

Rapport från sex dialogseminarier

Grundtviginstitutet vid
Göteborgs universitet rapport nr 2

Ansvarig utgivare: Grundtviginstitutet, april 2005.
Omslag: Anders Eurén, Göteborgs universitet
Dokumentation av Margareta Omsäter, frilansskribent.
Illustrationer: Jennie Öberg, Konsthögskolan Valand,
Göteborgs universitet

Tryck: Intellecta Docusys AB 2005

Innehåll

Förord

Dokumentation från seminarieriet *Den svenska självbilden – hur ser den ut?* sex onsdagskvällar från 6 oktober till 10 november 2004 7

Moderator Johan Öberg

Dialogseminarium I:

Vetenskap och samhälle – att tänka rätt eller fritt? 9

Sven-Eric Liedman, professor idé & lärdomshistoria,
Göteborgs universitet

Eva-Maria Svensson, forskare & lektor i juridik, Göteborgs universitet
Johan Lönnroth, ”pensionär & politisk aktivist”

Dialogseminarium II:

I världens jämlikaste land – kön, självbild och makt 27

Nalin Pekgul, ordförande Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund
Ove Sernhede, Centrum för kulturstudier, Göteborgs universitet
Magdalena Petersson, etnolog, Göteborgs universitet

Dialogseminarium III:

Folkhemmet som försvann – myter och sanningar om Sverige 47

Maija Runcis, historiker, Stockholms universitet
Ingrid Sahlin, lektor i sociologi, Göteborgs universitet
Björn Gunnarsson, kulturskribent

Dialogseminarium IV:

Älskar, älskar inte – EU som nationellt dilemma 63

Per Cramér, professor internationell rätt, Göteborgs universitet
Sverker Sörlin, idéhistoriker, författare, professor i miljöhistoria,
Kungl. Tekniska Högskolan
Göran Hägg, författare

Dialogseminarium V:

Det kan inte hända här – föreställningar om trygghet i en otrygg värld 83

Thomas Jordan, docent, lärare, Institutionen för arbetsvetenskap,
Göteborgs universitet

Göran Rosenberg, journalist & författare

Ulrika Knutsson, kulturjournalist, gästprofessor i praktiskt
journalistik, Göteborgs universitet

Dialogseminarium VI:

Sverige som världsförbättrare!? – globala utmaningar
för Sverige 103

Mohammad Fazlhashemi, universitetslektor, docent i idéhistoria,
Umeå universitet

Cecilia Uddén, journalist, Sveriges Radio, fd. utrikeskorrespondent i
Mellanöstern & USA

Jonas Frykman, professor etnologi, Lunds universitet

Förord

Sverige är ett land i ständig rörelse, förändring och utveckling. I invandringen, masskommunikationen och globaliseringens tidevarv förefaller de politiska och kulturella förutsättningarna för en svensk gemensam värdegrund allt svårare att benämna. Samtidigt förekommer djupt rotade föreställningar om det svenska, - bl.a. rörande våra akademiska institutioner, vår historia, jämlikhet, trygghet och vårt förhållande till EU och världen – och som vid närmare granskning endast upprätthåller representationer av och illusioner om en svunnen tid. Vad är Sverige? Hur ser våra självbilder ut? Vilka berättelser möjliggör eller hindrar oss att se verkligheten som den är?

Föreliggande rapport från seminarieserien *Svenska självbilder* har primärt två syften. Det ena är att förmedla vidare samtalet som under sex tillfällen hösten 2004 fördes av några av landets främsta forskare, författare, politiker, samhällsdebattörer och journalister. Och som lockade över 800 besökare; studenter, lärare, gymnasieklasser och allmänintresserade från olika delar av Göteborg med omnejd. Vi hoppas denna rapport kan inspirera till en fortsatt diskussion och problematisering av Sverige bilden.

Det andra syftet är att visa på resultatet av ett flerårigt framgångsrikt samverkansprojekt mellan Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet och stadsdelen Frölunda. Det är fjärde året som vi (Grundtviginstitutet, Demokratirådet vid Frölunda Stadsdelsnämnd, Enheten för Mångkulturell utveckling samt Frölunda kulturhus) tillsammans arrangerar dialogseminarier på aktuella teman under rubriken *Öppet universitet i Frölunda*. Konceptet har hela tiden varit densamma; att belysa ett angeläget ämne från olika perspektiv, erfarenheter och kunskapskulturer i ett öppet gränsöverskridande samtal där också åhörarnas röst räknas. I det offentliga mötet mellan forskning och samhälle uppstår ofta oväntade frågor, som inte sällan leder

till självreflektion hos de medverkande – liksom upptäckten att det alltid finns något nytt att lära.

Grundtviginstitutet ser som sin särskilda uppgift att främja och stärka kontakter med och mellan olika institutioner som sysslar med folkbildning och kunskapsutveckling med utgångspunkt i idén om ett allmänt och livslångt lärande. Med denna rapport, liksom satsningen på Öppet universitet, lämnas ett bidrag till Göteborgs universitets vision om ett fritt och demokratiskt lärande i ljuset av sitt historiska arv.

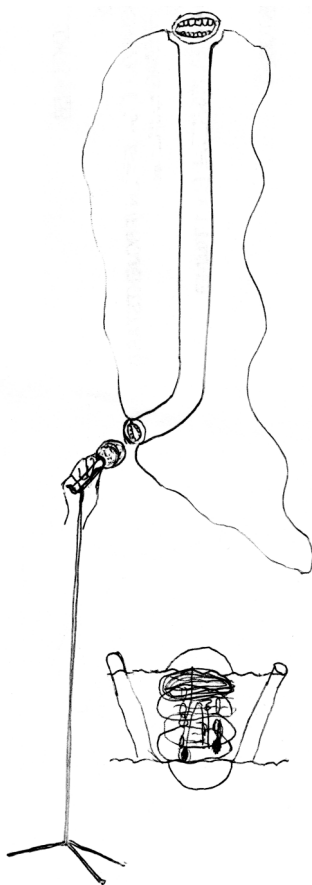
Göteborg i maj 2005

Ingrid Lomfors, FD

FÖRESTÅNDARE FÖR GRUNDTVIGINSTITUTET

SVEN-ERIC LIEDMAN JOHAN LÖNNROTH EVA-MARIA SVENSSON

Vetenskap och samhälle – att tänka rätt eller fritt?

Eldguden Hemdal var den här kvällen ett passande blickfång, på målningen i universitetsaulans fond, när åhörarna samlades till seriens första seminarium. En av de svenska självbilderna, från 1930-talet.

Så inledde moderatorn Johan Öberg med att tala om hur den svenska självbilden utmanas. Något pågår i samhället som gör att den inte längre stämmer.

– Något som har med mångkulturalism och globalisering att göra.

Självbilden har, sa han, tre dimensioner som är viktiga att hålla i minnet: Sverige var en del av den nationalstatliga moderniteten i allmänhet. Men Sverige hade också en speciell, en förädlad och kanske avancerad, form av modernitet. Och så den hemlighetsfulla närvaron av det som moderniteten trängt undan, och som man är väldigt rädd för.

När man talar om det moderna samhället kan man grovt säga att det består av element som kan balansera konflikten mellan identitet och rationalitet, mellan arbete och kapital. Med hjälp av en stor offentlig sektor skapas på så sätt en relativt stor trygghet för dem som är inne i systemet, till skillnad från dem som står utanför. I den moderna identiteten var det här integrationsmomentet särskilt starkt: alla svenska medborgare hade ungefär samma tillgång till vård, skola, omsorg, pension osv.

Sociologin underrättelsetjänst

Den svenska moderniteten, menade Johan Öberg, förverkligade den moderna idén på en väldigt hög nivå. Förhandlingsmodellerna i det svenska samhället var också väl utvecklade, och i modellerna ingick även vetenskapen och forskningen. Johan Öberg pekade på möjligheten att hänvisa vissa kontroversiella frågor till universitetet och kallade, med sociologen Zygmunt Bauman, sociologin för ”det moderna samhällets underrättelsetjänst”. Med hjälp av forskarna kunde man ta reda på vad som värkte, och så reparera det.

Så kom han till det undanträngda, det som ligger latent och som

vi hoppas att vårt moderna samhälle ska göra sig av med, men som också finns med i utkanten av självbilden som ett dåligt samvete. Som klassamhälle; militarism; brottslighet; segregation; exkludering; hög alkoholkonsumtion; beroende av utlandet; minskad demokrati; utlänningen, främlingen som ett hot; latent rasism; misstro mellan människor; grymhet; samhällets undergång och kriminella gäng.

– När socialtjänsten upphör att fungera så tilltar detta och hotar samhället. Hoten finns inskrivna i den svenska självbilden, men frågan är om det är dem vi använder för att läsa av samhället. Eller har vi en djupare förståelse för de förändringsprocesser som faktiskt pågår?

– I kväll ska universitetet rannsaka sig självt och fundera över sin självbild.

Sven-Eric Liedman, professor i idé- och lärdomshistoria i Göteborg, förklarade att det bevingade ordet i kvällens rubrik faktiskt har två vitt skilda innebörder, i olika sammanhang.

Hur det först myntades 1794 i en skrift av skalden, juristen och filosofen Thomas Thorild. För honom betydde ”Tänka fritt är stort, tänka rätt är större” att tryckfriheten gav en förutsättning för ett rätt tänkande.

– Thorild själv, som var en väldig rabulist, tänkte sig att genierna skulle styra, det var alltså de som verkligen kunde tänka rätt.

Tänka precis som rätten

Det märkliga är att samma citat sätts upp utanför aulan på Uppsala universitet 1887. Och då betyder det något helt annat. När nationalekonomen Knut Wicksell hade hållit en föreläsning med titeln Fritänkeri beslöt universitetets rektor, som var en oerhört reaktionär person, att mottot skulle sättas upp. Och där skulle det alltså förstås som att tänka fritt, att vara fritänkare, var lägre, men att tänka rätt var att tänka som alla rätt-tänkande människor.

Eva-Maria Svensson, forskare i juridik i Göteborg, mindes citatet från sin tid som student i Uppsala och hur obehagligt hon upplevde

det. Just på grund av den bild som hennes lärare givit av juristyrket, att man måste tänka precis som rätten säger, medan hon ville vara en fritänkare.

– Jag ville inte placera in mig i samma tradition som svenska jurister befunnit sig i sedan flera hundra år tillbaka. Det vill säga att man utbildades till lojala ämbetsmän, lojala till staten, och bara skulle verkställa det som lagstiftaren bestämt, utan att ifrågasätta.

Eva-Maria Svensson berättade hur hon långt senare undersökte citatet och förstod att bakgrunden var en helt annan. Thorild var alltså rabulist men han var också influerad av den tidens revolutionära tankar, och var präglad av naturrättsaren Rousseau. Det innebar att han ansåg att det fanns en rätt enligt en högre ordning. Naturrätten var den legitima grunden för den lagstiftning som tillämpades under väldigt lång tid.

– Men det är inte bara ett historiskt fenomen, vi har ju fortfarande i dag kvar naturrättsliga föreställningar i lagstiftningen. Det finns rättigheter som står över nationell lagstiftning, särskilt när det gäller mänskliga rättigheter.

– Det är alltså inte självklart vad som är rätt; man måste relatera till vad som är rätt enligt vad då.

– På samma sätt är det när det gäller vad som är att tänka fritt. Det skulle jag vilja tolka som något som förhåller sig till vad som vid den aktuella tiden är ofritt eller bundet. Och då talar man alltså om att tanken på något sätt står i opposition till det som vid den tiden är det bundna. Vilket innebär att det egentligen är omöjligt att säga att tänka fritt är stort att tänka rätt är större. I förhållande till vadå, skulle jag vilja säga.

Eva-Maria Svensson menade att vad som är rätt för juristen kan omformuleras till frågan: Vem är uppdragsgivare, i vems tjänst verkar juristen?

Och vad är det då att tänka fritt, vilket utrymme har juristen att vara i opposition till det som skulle vara det bundna eller det ofria?

Olika roller

– Då kommer jag in på förhållandet mellan vetenskap och samhälle, och juristens roll i det förhållandet. Och jag vill göra en distinktion mellan den praktiserande och den forskande juristen. De har helt olika roller i vårt samhälle.

Juristens ursprungliga uppdragsgivare var Gud. Gud satte normsystemet. Detta har sedan avlösts av olika föreställningar. Som en naturrättslig föreställning som inte behöver ha Gud som upphovsobjekt. Och så småningom har man allt mer gått över till föreställningen att det är lagstiftaren – staten eller folket – som är uppdragsgivaren.

– På senare tid kan vi se en ökad användning av individen som uppdragsgivare, en argumentation som grundar sig på mänskliga rättigheter. Man talar alltså inte så mycket om rättigheter för en grupp, om det inte handlar om en minoritet. Miljön har faktiskt också börjat dyka upp som ett subjekt i den här diskussionen. Men framför allt är det alltså individen.

Eva-Maria Svensson tyckte att vi visserligen kan se detta som något positivt, individens rätt kan ju kränkas av kollektivet eller staten. Men det kan också ses som negativt. Möjligtvis kan det vara så, menade hon, att individens rätt stärks samtidigt som den utjämnande fördelningspolitiken i välfärdssamhället nedmonteras. I så fall skulle också nedmonteringen kunna döljas bakom en ökad användning av individens mänskliga rättigheter.

– Och då skulle i alla fall jag vilja säga att det är en negativ effekt.

Enligt Eva-Maria Svensson kan demokratiskt överenskomna mål som jämlikhet och jämställdhet i enskilda fall kollidera med individens rättigheter. Och då skulle en stark betoning av individernas rättigheter kunna innebära att de målen faktiskt anses lättare. Åtgärder som krävs för att rätta till ett ojämnt maktförhållande i samhället kan med andra ord stoppas med skäl som har sin utgångspunkt i individens rättigheter.

– Och då kan man säga att politikens möjlighet att styra samhället försvagas.

Om individens mänskliga rättigheter betonas kan det också, menade Eva-Maria Svensson, skymma behovet av att tänka på framtiden och på miljön. Alltså att man fokuserar så mycket på nu levande individer att man faktiskt kan glömma ansvaret för framtiden.

– Sammanfattningsvis ser vi en övergång från staten till individen som uppdragsgivare.

Demokratifråga

När det gäller relationen mellan samhälle och forskning vill Eva-Maria Svensson göra en uppdelning mellan den praktiska juristen och den forskande. Den praktiskt verksamma juristen har primärt uppgiften att följa lagstiftningen, att vara lojal mot lagstiftaren. Det är en fråga om demokrati, att det faktiskt sker en politisk process där man kommer överens om vad som ska gälla, och att detta sedan blir till lagstiftning.

– Men trots att vi har en stark tradition av juristen som ämbetsman, och en myt om att det är så, skulle jag vilja säga att det inte alltid stämmer. Och det kan t ex jämställdhetsombudsmannen hålla med om.

– För när det gäller frågor om jämställdhet i arbetslivet, kvinnofridskränkning och barnens bästa, används faktiskt inte den lag som finns. Man är väldigt restriktiv och vill inte använda hela utrymmet. Där kan man faktiskt kritisera juristerna för att vara för lite lojala.

Eva-Maria Svensson påpekade också att globaliseringen, där så att säga ett allt större samhälle ska komma överens om rättsliga normer, gör det svårare att detaljstyra. Därför får man i större utsträckning använda värdeprinciper. Det leder i sin tur, menade hon, till svårigheter i den traditionella juristrollen när det gäller att använda den typen

av normer, eftersom den inte utmärks av kreativitet utan snarare är bevarande, lite konserverande och restriktiv.

Rättsvetaren, forskaren, är den som ska tänka fritt i bemärkelsen att vara i opposition mot det som är eller det som råder, menade Eva-Maria Svensson. Det är rättsvetaren som har rollen att kritiskt granska och analysera rätten och dess tillämpning.

– Det jag nämnde om den bristande lojaliteten mot lagstiftaren i vissa typer av mål, är ett exempel på resultat av rättsvetarens forskning.

Har då juridiken egna vetenskapliga måttstockar, eller ska juristerna använda de samhällsvetenskapliga, humanistiska eller naturvetenskapliga? Enligt Eva-Maria Svensson är juridiken av tradition inte särskilt vetenskaplig, och det gör att man famlar efter redskap när man väl ska forska. De traditionella juridiska måttstockarna är anpassade efter den praktiska juridiken– för att systematisera och skapa enhetlighet i systemet– och inte så mycket för att ifrågasätta, analysera och reflektera enligt de gängse vetenskapliga kriterierna.

Blinda fläckar

– En ökad användning av vetenskapliga kriterier kan också öka den kritiska potentialen hos rättsvetenskapen . Men då kan man fråga sig vilka blinda fläckar de här samtida kritiska teorierna har. Givetvis finns det sådana och det kommer morgondagens kritiska perspektiv att visa:

– För att sammanfattar lite av det jag sagt skulle jag vilja avsluta med att ändra citatet av Thorild: Tänka över vad som är fritt och vad som är rätt, det är bra. Vad som är stort och större det säger bara något om man också vet vad som är litet och mindre.

Johan Öberg menade att Eva- Maria Svensson klumpat ihop advokater, åklagare och domare. För är det inte så att försvarsadvokaterna, till skillnad från andra jurister, bedriver ett slags kritisk verksamhet? Något som vi enligt honom inte minst sett efter Göteborgskravallerna.

Johan Lönnroth, som numera kallar sig pensionär och politisk aktivist, hade letat fram ett annat Thorild-citat, ur en liten broschyr som han inte ville kalla ekonomiskt liberal men som i alla fall var starkt ifrågasättande av det då rådande ekonomiska systemet. Nämligen: ”Det som ska falla det faller”.

– Det jag ska säga kan kanske uppfattas som rabulistiskt, eller av andra som djupt konservativt. Min tes är samhällsvetenskapens död, dess snara hädanfärd.

Johan Lönnroth berättade också om sin far, och den aning av bitterhet han kände när han insett att humanioran fått stryka på foten, till förmån för de samhällsvetenskapliga ämnena som då betraktades som mer framstegsvänliga.

Och om Knut Wicksell, som var en utpräglad rabulist, och t o m satt i fängelse för att han ifrågasatt den obefläckade avelsen, samtidigt som han företrädde den nya vetenskapen. Närmare bestämt det ämne som vi kallar nationalekonomi. Han var också påverkad av naturvetenskapen och hävdade att nationalekonomin var lika vetenskaplig, att man kunde göra modeller av samhället som var lika solida och empiriskt prövbara som de fysikern kan konstruera när det gäller det fysiska rummet.

Enligt Johan Lönnroth har de moderna samhällsvetenskapliga ämnena växt fram, för att sedan delas upp i en lång rad olika kategorier.

– Det problematiska är just detta att man hävdar att den här vetenskapen är höjd över det politiska livet, och man anstränger sig oerhört mycket, särskilt inom nationalekonomin, för att fånga samhället i extremt abstrakta och förenklade modeller.

Reducerar människan

Den mest kända är den sk allmänna jämviktsmodellen som beskriver den perfekta marknadsekonomin, hur konkurrens på alla marknader skapar det optimala samhället, den optimala fördelningen av varor och tjänster.

– Därmed reducerar man också människan starkt. Hon ses som en enkelspårig varelse, som bara är ute efter att maximera den egna nyttan och lyckan.

Johan Lönnroth menade att man inom statsvetenskapen, men framför allt inom nationalekonomin, beskrivit politikerna som närmast Jesuslika varelser som maximerar folkets välfärd. Sedan har det hela skiftat över så att politikern i dag, enligt den moderna teorin, ses som en extrem egoist som bara agerar för att maximera egna arvoden och säkra återvalet.

– Man kan ju tycka att de här abstraktionerna är tämligen ofarliga, men problemet är att det är de teorierna och tankarna som ligger bakom det nya riksbankssystem som finns både inom EU och här i Sverige. Det innebär att man ska ha oberoende experter som bestämmer över penningpolitiken, med den uttryckliga motiveringen att politiker är för kortsiktiga och populistiska. De lyssnar nämligen på väljaropinioner som t ex tycker att det är viktigare att satsa på jobben än att bekämpa inflationen.

– Därför måste man ha experter, helst ekonomer, som i lag är förbjudna att lyssna på politikers påståenden om att man ska höja eller sänka räntan.

– Nu har man en ny debatt om att också överföra detta på finanspolitiken, för även budgetar är nog lite för svåra att överlåta på politiker. Och LO förespråkar något slags expertråd som regeringen ska tvingas lyssna på.

Enligt Johan Lönnroth ser man gärna ekonomen som oväldig domare. Eller med en liknelse som även Milton Friedman brukade älska: ekonomen är läkaren som utfärdar receptet för hur man ska bota det sjuka samhället.

– Det är en farlig tanke som i det långa loppet bidrar till att urgröpa den politiska demokratin. Säger man att politiker och väljare är för kortsiktiga och okunniga för att forma den långsiktiga politiken så kan det bli en självförverkligande process. Så att politikerna till sist tänker: då får jag väl ta rollen att säga de populära sakerna.

Johan Lönnroth beskrev hur det, i hans tycke, blivit ett mångfal-

digt myller av ämnen på den samhällsvetenskapliga fakulteten och på Handelshögskolan. Han tyckte visserligen att verksamheten ofta är av hög kvalitet, både när det gäller pedagogik och forskning.

– Men en stor del skulle förmodligen bättre kunna formas i de stora företagen, eller inom stat och kommuner. Människor tänker friare och bättre utanför de akademiska elfenbenstornen.

– Jag tror också att den s k samhällsvetenskapen återigen borde inordnas, integreras i humaniora och naturvetenskap.

Litet utrymme för skatt

För detta sade sig Johan Lönnroth också ha ett ekonomistiskt argument: Det globala systemet med den extremt växande skattekonkurrensen, se bara på spritskatterna, gör att utrymmet för att ta ut skatt kommer att vara synnerligen begränsat.

Dessutom blir forskningen – liksom utbildning, vård och annan liknande verksamhet inom den offentliga sektorn – hela tiden, relativt sett, dyrare, mätt i både pengar och arbetstid, än varuproduktionen. Man kommer att producera en Volvobil på allt kortare tid, medan den verksamhet som man ägnar sig åt på universiteten måste få ta tid.

– Det blir alltså inte mer pengar till forskning, snarare tvärt om. Och då gäller det att sälla i rabatten.

– Mitt förslag är att en mycket stor del av den verksamhet som pågår i de samhällsvetenskapliga fakulteterna säljs ut, privatiseras. Låt de sponsorer som så gärna dyker upp på Handelshögskolans middagar ta över och visa att de kan få det att gå runt med den här forskningen i entreprenörskap. Koncentrera i stället resurserna på humaniora och naturligtvis naturvetenskap och medicin.

Johan Öberg undrade vilka som ska vara med och bestämma, tänka ut, hur de här besparingarna ska göras.

– Är det en fråga om att vitalisera politiken som sådan. Är det det du är ute efter? Så att de här experternas problemformuleringsprivilegium ska inskränkas, och att politiken ska återupprättas?

Och visst, Johan Lönnroth instämde:

– Definitivt, väljarna ska avgöra politiken i allmänna val, penningpolitik och finanspolitik och politik i största allmänhet. Det är inget som experter eller akademiker ska ha nåt slags överhöghet över. De akademiker som vill delta i debatten om vilken politik vi ska ha uppmanar jag: anslut er då till politiska partier som delar era värderingar och bli aktivister. Dela ut flygblad, sitt inte kvar i era elfenbenstorn.

Sven-Eric Liedman tyckte förstås att det lät trevligt att humaniora skulle överta några av resterna av samhällsvetenskaperna, men betvivlade att det var en särskilt realistisk bild av framtiden.

Tilltro till regleringar

Han förklarade sedan att det finns två linjer i hans självbild av Sverige: Den som rabulisten Thorild, och en svensk minoritet, står för. Och så den som representeras av Uppsala universitets tolkning av samma bevingade ord, som han menar är den dominerande linjen inom svensk tradition. Denna oerhörda tilltro till att man genom regleringar ska kunna klara ut någonting, komma fram till vad som är rättänkande; hur man bör tänka, hur man bör göra.

– Det är överhuvudtaget det där att följa en viss ordning, att sälla sig till den. Jag kan se det universitet som jag själv snart ska lämna. Jag kan liksom vinka åt vissa saker i framtiden.

Det gäller bl a Bolognaprocessen, en europeisk reform som innebär en ny universitetsordning.

– Det märkliga är att man diskuterar innehållet så oerhört lite. Däremot hur vi ska kunna anpassa oss till detta. Men Sverige har ju varit mästare på anpassning till EU, redan innan vi blev medlemmar. Inga tar EU på så blodigt allvar. Italien ratificerar varenda djäkla EU-lag men struntar sedan fullständigt i dem.

Sven-Eric Liedman menade att om det finns en tradition för den svenska staten så är det att den– centralt– är förhållandevis liten. Däremot har man ett enormt nätverk ut över landet. Den gamla

lutherska statskyrkan var t ex oerhört viktig för statens makt under ett par hundra år, att det satt en präst i varje församling över hela detta stora glest befolkade land. Under t ex trettioåriga kriget kunde så många bondsöner och drängar rekryteras tack vare kyrkan och andra regleringar ut över landet.

– Den svenska statsmakten som förgrenade sig så fint in i våra innersta sinnen. Det finns mycket vackrare exempel, som att potatisen odlas och spelar en mycket stor roll i Sverige. Kunskap om potatisen spreds genom Vetenskapsakademien, via prästgårdar och klockargårdar o d ute på landet. Smittkoppsvaccineringen spreds också vid sekelskiftet 1800 snabbare än i något annat land i Europa, utan något påtagligt motstånd.

Och om vi hoppar framåt i tiden: datoriseringen av den svenska administrationen, av den svenska skolan. Hur datorer spreds ut över landet så att alla skulle lära sig detta.

Så finns det också, påpekade Sven-Eric Liedman, den andra traditionen, den rabulistiska. Två rabulister har tidigare nämnts: Thorild, typisk rabulist som mycket riktigt fick lämna landet. Sedan var han på ett sådant avstånd att man kunde tolerera honom. Och Knut Wicksell, med sina åsikter om den nya ekonomin, preventivmedel, Gud, jungfrufödelse, kungahuset. Strindberg är en annan företrädare för den traditionen.

Som salt i fläsket

De där som säger något annat, som är emot. Det handlar ofta om förfärligt besvärliga, otrevliga människor men opponenter är viktiga, de är som salt i fläsket. De håller liksom en kontroll över det hela även om de är en försvinnande minoritet.

Sven-Eric Liedman påminde också om att man har en underbar frihet så länge man har sin lön från universitetet, något som man sällan tänker på. Men det finns förstås även plikter och han tycker för sin del att det sammanträds alldeles för mycket. Självt försöker han numera undvika sammanträden.

– Vi skulle ägna oss oerhört mycket mer åt det väsentliga: dels våra ämnen, att undervisa och forska, men också att ta oss den tid som faktiskt finns åt att reflektera över samhället, över traditionerna och var vi befinner oss. Så länge denna privilegierade situation finns, jag vågar inte säga om de som nu är mina doktorander någonsin får uppleva detta. Utrymmet blir mindre och mindre.

Man måste ha forskningens frihet, underströk Sven-Eric Liedman, för då kan man bland alla stolliga idéer som man kommer på ibland få en rätt tanke. Det är Thorilds idé att friheten, yttrandefriheten är nödvändig, inte bara för att den är så härlig utan för att man kan komma fram till något som man kan enas om är tills vidare hållbart.

– Jag skulle alltså vilja plädera för ett friare universitet. Möjligen, troligen krympt men då får man ta vara på de möjligheter som finns där. Jag vill lämna detta som ett testamente till eftervärlden när jag gått i pension: utnyttja detta.

– Det finns ett antal system i det akademiska som är fullständigt ohållbara i längden. Man ska vara sakkunnig, man ska bedöma projektansökningar, man ska skriva projektansökningar. Man måste göra något åt detta just för att erövra den där friheten, som jag ser som dock en möjlighet.

– Det handlar ju om universitetet och postmoderniteten, sa Johan Öberg.

– Om projektsamhället. Det är väl viktigt det här att söka projekt-pengar och att det ibland perverterar målsättningarna med den egna verksamheten. Att man observerar viktiga samhällsproblem, hoppar på dem och sysslar med någon blandning av forskning och utvärdering av samhället. Där finns ju en fara.

Plats för självkritik

– Men det andra som ni säger är ju en ännu större källa till konflikt mellan universitetet och postmoderniteten, det här att ni sitter och kackar i eget bo. Att det är fel på universitetet, krymp det. Det är så jävligt med alla dessa sammanträden. Det är en plats för självkritik.

– Det finns så lite framtid för all den här kritiken, den handlar ju om att göra nånting bättre på lång sikt. Det framtidsperspektivet saknas i samhällsdebatten men finns kvar här. Och det är naturligtvis inga säljande argument för akademisk forskning som ni har kommit med här i kväll. Ändå är detta så viktigt.

Sven-Eric Liedman menade att man måste komma bort från detta att det nästan är en ödesbestämd process att universitetet outsourcar, att man säljer ut universitetet på olika sätt, att man tar uppdrag ute i samhället.

En av åhörarna tyckte att Sven-Eric Liedman nästan gav en reaktionär bild av universitetet:

– Du verkar nostalgisk, vill gå tillbaka till den tid då vi var 6 000 som hade inträde till universiteten, och inte 80 000. Det att universitetet nu har öppnat sig och tar emot så många fler ser vi som positivt, i stället för att det faktiskt var en ö i samhället.

Men Sven-Eric Liedman förklarade att han inte på något sätt beklagar den stora uppslutningen, att det i alla fall är 40 procent av en årskull som läser på universiteten. Och att han brukar hävda att det är bra att den gamla skillnaden mellan bildning och folkbildning inte längre finns.

– Just därför ska man under en kortare eller längre tid ha möjlighet att tänka fritt. Och att sprida detta även utanför universiteten. Frihetens möjligheter har ingenting med antalet studenter att göra.

En annan åhörare menade att forskare i nationalekonomi, företagsekonomi etc förr var ute i livet, medan de i dag drar sig tillbaka. Möjligen för att de söker projektpengar.

Han saknade också de originella personer, professorer, som drev samhällsdebatten.

– När jag var professor, och forskade och undervisade, hade jag min lön. Möjligtvis behövde jag pengar till något litet fältarbete. Nu har jag förstått av mina kolleger att de måste skaffa pengar åt sig själva, sina doktorander och åt personalen.

– Jag tror att detta är farligt. Universitetslärarna borde gå ut mer i

samhällsdebatten och synas mycket mer. De borde kanske bli politiker precis som Johan Lönnroth säger.

Johan Öberg funderade över om humaniora borde vara en viktigare del av samhällsvetenskapen. För det är ju bara genom att ha kontakt med historia, litteratur och språk som man kan lära sig att framföra en åsikt på ett begripligt sätt, menade han.

Rollen som folkbildare

Johan Lönnroth berättade om den första professorn i nationalekonomi här på Handelshögskolan i Göteborg, Gunnar Westin Silverstolpe. Hur den akademiska nationalekonomin alltid värderade ner honom för att han inte var någon ”riktig forskare”.

– Det är en verksamhet som är oerhört abstrakt och otillgänglig för andra än de invigda. Samtidigt som det är kriteriet för att ta sig upp i den akademiska världen.

– Rollen som folkbildare kanske borde återerövas.

Johan Öberg återvände så till Eva-Maria Svensson och hennes tankar om att det är statens minskade roll i samhället som leder till att mänskliga rättigheter uteslutande betraktas som något individualiserat.

– Var finns din publik för den typen av debatt om mänskliga rättigheter, eller om juristens roll, undrade han.

Eva Maria Svensson sa att hon för egen del anser att det är väldigt viktigt att kombinera olika roller, i alla fall i ett livsperspektiv. Samtidigt konstaterade hon att kraven på en akademiker som är verksam på universiteten i dag är stora. I alla fall på så vis att man måste fylla så många olika roller; man ska vara lärare, forskare och föra ut sin kunskap till allmänheten. Hon har dock själv valt strategin att prioriterar den ena rollen ett tag och vänta med de två andra, det ser hon helt enkelt som nödvändigt för att överleva.

– Jag är både teoretiskt och praktiskt intresserad av att kombinera praktik och teori. Jag har själv varit fritidspolitiker, och både forskare och lärare på universitetet.

– ”Den tredje uppgiften” tycker jag också är väldigt viktig, och jag är rätt ofta ute och pratar i olika sammanhang, t ex på ABF eller i ideella föreningar. Det är betydelsefullt att under livsperspektivet agera på alla arenor.

– Forskare ska reflektera över vår samtid och vara kritiska, inte bekräfta och bevara, och det tar tid.

Johan Öberg berättade om socialminister Gustav Möller och hur han tog sig tid att sitta i Riksdagshuset och spela schack. För lugnet, och för de oförutsägbara kontakterna med andra människor.

– Nu springer alla fram, och drömmer om en intensiv forskningsperiod i något elfenbenstorn. Grundtviginstitutet i alla ära, men borde inte universitetet försöka återskapa de här oförutsägbara kontaktpunkterna?

Sven-Eric Liedman föreföll instämnia och menade att det verkligen händer något överraskande i oväntade möten som inte är tidspressade. Det kan vara oerhört givande, man får ett annat perspektiv.

Lära utifrån

– Men vi ska inte bara komma ut från det sk tornet, vi ska också lära oss någonting där ute, påpekade han.

– Man förtvinar om man sitter gömd i universitetens skrymslen. Vad pratar folk om, vad tänker de? Vad rör sig utanför seminarierummen? Den tredje uppgiften är inte bara att förmedla något inifrån universiteten, utan också att hämta något utifrån. Man måste ha sin position; sin möjlighet att forska, sin reguljära undervisning, men ska också få hämta inspiration.

– Vår självbild i Sverige har förändrats, om vi haft öron att lyssna med. Jag har aldrig lärt mig så mycket om Sverige som i möten med människor som finns här men har erfarenhet av andra kulturer. Jag lär mig förstås också om andra kulturer, men genom kontrasten i det de kan tillföra lär jag mig om oss som funnits här hela livet.

Så återvände Sven-Eric Liedman till tankarna på administratio-

nens gissel och hävdade att den ska skötas av proffs, inte av utbildade forskare och undervisare.

Lena-Maria Svensson tyckte att beskrivningen av universitetet som en fri, spännande, stimulerande arena där man utvecklar tankar är för mycket av en idealbild. Det är väldigt svårt att arbeta med förändrings- och utvecklingsarbete. Både tankemässigt och praktiskt.

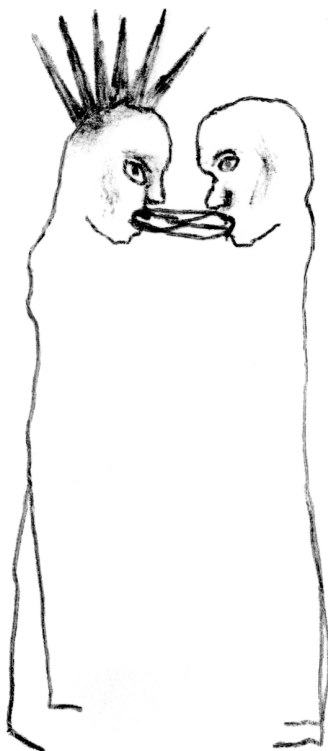
– Tanken har slagit mig att det finns mer av fritt tänkande utanför universitetet, och det är en rätt intressant erfarenhet. Självbildet av universitetet som en verksamhet där man utvecklar tankar är nog inte riktigt överensstämmande med verkligheten. Ofta är det väldigt traditionellt, konservativt, hierarkiskt.

Johan Lönnroth motsatte sig å det starkaste idén om proffsadministrationer. Lika mycket som proffspolitik. Hans dröm är tvärt om självförvaltning, att alla på en arbetsplats sköter allt gemensamt. Han höll med om att administration tar alldeles för mycket tid, men menade att det snarare handlar om att förändra verksamheten i grunden.

– Avskaffa alla proffs. Det kanske är en utopi, men i det samhälle jag tror på sysslar alla i princip med allt. Det handlar också om jämställdhet, att män får kompetens på områden som dominerats av kvinnor och vice versa.

NALIN PEKGUL MAGDALENA PETERSSON OVE SERNHEDE

I världens jämlikaste land – kön, självbild och makt

En mindre högtidlig miljö, mitt bland bokhyllorna och tidskriftsställen i biblioteket på Frölunda Kulturhus, var mötesplatsen för det andra, liksom de följande tre seminarierna. Nu inledde moderatorn Johan Öberg med att konstatera att föreställningarna om svenskheten är nära kopplade till Sverige som välfärdsstat:

– Vi var på 60-talet kanske världens modernaste, rationellaste, jämställdaste och konfliktfriaste land. Och om vi inte var där, så var vi i alla fall på väg åt det hållet. Vi ersatte det som i andra länder var en uppfattning om nationell identitet, nationalsång och sådant, med modernitet.

Johan Öberg påminde emellertid om att det bakom modernitets-idén fanns sådant som hade trängts undan, som hade med historievetande att göra: fattigdom, TB, orättvisor, nationalism och militarism. Och när moderniteten försvagades kom en del av de gamla undanträngda självbilderna fram i identitetsskapandet. Samtidigt är vi kanske på väg bort från välfärdssamhället.

– Vi är i alla fall på väg åt ett annat håll. Skillnader i levnadsnivå ökar. Arbetslöshetensiffrorna är väldigt ojämnt fördelade mellan olika sociala klasser. Vi ser också hur man konsumerar medier i en stad som Göteborg, vem som deltar i stadens och statens styrelse. Och vi ser hur fördelningen av högre utbildning är väldigt ojämlig i det här samhället. Människor med främmande etniskt ursprung lever segregerade, och i vilken utsträckning detta hör ihop med social klass och kultur är sådant vi kan diskutera.

Behöver ny självbild

– Men det viktiga är att vi har en bild av svenskheten som kanske inte stämmer och att vi därför behöver formulera en ny självbild, som kanske har med mänskliga rättigheter eller multikulturalism att göra.

– En av utgångspunkterna för den här seminarieserien är frågan vad universitetet och forskningen har att säga om förändringarna.

En annan viktig sak är vad forskare kan lära sig i dialog med folk som inte finns på universiteten.

Nalin Peggul berättade att hon för sin del hade levt här i 24 år innan hon började ifrågasätta bilden av Sverige som världens mest jämlika land. Då hade hon hunnit bli ordförande i Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och var på resa kors och tvärs genom landet för att tala om individualiserad föräldraförsäkring.

– Föräldraförsäkringen har mycket med den svenska självbilden att göra.

Nalin Peggul kom hit med sin familj som flykting från Kurdistan. Innan dess och under alla år i Sverige hade hon trott att det här landet är det mest jämställda, här lever människor som är radikala. Att det inte finns några gamla konservativa värderingar i det här samhället, där människorna är så moderna, där det har funnits demokrati i mer än 100 år.

– Det som är så fantastiskt är att helt plötsligt ser jag att konservativa värderingar sitter så djupt i det här landet.

Hon har genom åren tagit diskussionen om unga invandrartjejers rätt att leva sitt eget liv, och inte ens hennes egen familj, hennes pappa, stödde henne. Föräldrar sa att de vet vad som är bäst för deras barn, att deras döttrar och det svenska samhället inte ska påtvinga dem sina värderingar.

– Exakt samma diskussion möter jag i dag när jag träffar svenska mammor och pappor och diskuterar föräldraförsäkringen: Den hemska staten ska minsann inte tala om för dem hur de ska ha det i sin familj, de vet bäst hur det ska vara för deras barn.

På ett möte träffade Nalin Peggul en man som sa: Jag förstår inte vad ni pratar om. Problemet i dagens samhälle är att vi män inte kan försörja våra fruar.

Djupa värderingar

– År 2004, i Sverige. Det var något som jag inte riktigt kunde förvänta mig. Och kvinnliga riksdagsledamöter kan säga: ”Men fattar

du inte, tänk om pappan är missbrukare. Hur blir det då om man delar på föräldraförsäkringen”. Då har jag berättat att jag varit med om ett fall där mamman var missbrukare, och pappan fick alla föräldradagarna.

– De där oerhört konservativa värderingarna sitter så djupt.

Hon mötte också en kvinna som menade att hennes man, som var frisör, inte skulle klara att vara föräldraledig. Men han skulle ju faktiskt kunna ramla och bryta armen och bli sjukskriven ett halvår, hur skulle företaget klara sig då, invände Nalin Peggul.

– Människor gömmer sina oerhört konservativa värderingar bakom allt annat.

I Kommunalarbetaren skrev en man: Hördu Nalin Peggul, du verkar inte ha fött egna barn. Har du inga väninnor som kan tala om för dig hur modersinstinkten är, hur hormonerna kan förändra människor.

– Sådana som jag var ett hot mot familjen, för att jag krävde att det ska vara mer jämställt. Just det här att plötsligt inse att vi människor inte är bättre eller sämre beroende på var vi bor.

– När jag träffar bangladeshier eller turkar brukar jag numera säga som tröst: Tro inte att svenskar är mer jämställda än vad ni är.

Nalin Peggul höll med om att det svenska samhället i sig har kommit långt när det gäller att stärka kvinnors rättigheter. Men när det gäller enskilda människor, individer tror hon inte längre att vi svenskar är några föregångare. Vi har också uppfostrats med vissa värderingar som är väldigt svåra att bli av med. Och det gäller inte bara den äldre generationen.

– Det är en ny upptäckt, därför ska det bli ännu mer spännande att driva den här frågan. Hur hårt som helst. Nu är det något annat jag utmanar och då gör jag gärna det.

Johan Öberg menade att det väl också är så att kvinnor är hemma med barnen för att mannen har högre lön, som man inte har råd att bli av med. Att det egentligen är ett väldigt tungt argument för att inte dela föräldraledigheten lika.

Nalin Peggul trodde inte på detta, men påpekade att taket i för-

äldraförsäkringen höjs från 2006, just för att undanröja de argumenten.

– För även i familjer där kvinnorna tjänar mer än männen är det mammorna som tar den större andelen av föräldraledigheten.

Nollsummespel

Johan Öberg undrade hur jämställdheten mellan män och kvinnor hänger ihop med jämlikheten i samhället i stort. För, menade han, om man är cynisk kan man säga att vi får hålla på med jämställdheten mellan könen för det kostar ju inte ett nickel. Det handlar bara om ett ekonomiskt nollsummespel när det inte finns några pengar i budgeten. Men hur kan man koppla detta till, som han sa, den stora ojämlikheten: mellan fattiga och rika, mellan socialt utsatta hemlösa och etablerade människor.

Vi kommer aldrig att få ett jämlikt samhälle utan jämställdhet i familjelivet, hävdade Nalin Pekgul.

– För om män inte är hemma och tar hand om barnen när de är små, kommer de inte heller att känna ansvar för resten av deras uppväxt.

– I familjer där mamman är hemma större delen av föräldraledigheten, ofta all tid utöver de där två månaderna som pappan måste ta, är det också de som är hemma när barnen är sjuka för att de känner dem bäst, de som är med på föräldramöten och ofta går de också ner på deltid i arbetet.

– Kvinnorna har rent fysiskt kommit in i arbetslivet, men inte mentalt. Och männen fortsätter att vara ute och jobba och kommer aldrig in i hemmet. Det gör att kvinnor tar på sig hela ansvaret hemma, men också har ett förvärvsarbete. Och eftersom det är en fullständigt omöjlig ekvation att i den situationen ha ett heltidsjobb, ibland kanske jobba övertid och ta krävande uppgifter går de i stället ner i arbetstid. Det innebär i sin tur sämre lön, sämre sjukpenning, sämre pension.

Nalin Pekgul menade att delad föräldrapenning också kommer att

leda till att arbetsgivarna upphör med att diskriminera unga kvinnor. Något som sker i dag: Om en ung man och en ung kvinna söker samma arbete anställs mannen, även om kvinnan är duktigare, för att man vet att han inte kommer att försvinna under ett antal år.

Ja, Nalin Pekgul trodde till och med att det skulle göra kvinnorna mer attraktiva på arbetsmarknaden. Alla vet ju att en kvinna som nått 45-årsåldern inte kommer att föda fler barn. Medan en man i samma ålder inte sällan startar ett nytt familjeliv.

Skickar hem hälften

– Det är också en samhällsekonomisk fråga. Det kostar enorma pengar att utbilda unga män och kvinnor, men när de väl ska börja jobba skickar vi hem hälften av dem, nämligen kvinnorna. Och när man är borta ett antal år, är det svårt att behålla kunskapen.

– När jag talar med före detta kolleger, sjuksköterskor, brukar de säga att de väl alltid kan ta jobb på sjukhemmet. Då brukar jag för det första fundera över varför gamla tanter ska behöva drabbas av okunniga sjuksköterskor. Och för det andra om det är där vi bäst behöver dem.

Ove Sernhede, föreståndare för Centrum för kulturstudier, berättade att han inför det här seminariet hade tänkt tillbaka på sin uppväxt och jämfört bilden av samhället då och nu. Han föddes på 50-talet, och bodde och gick i skolan i en av Göteborgs förorter.

– Man kände väl inte alltid jättemycket för skolan, men jag minns känslan när vi började första klass och fick den första geografiboken. En riktigt fet bok, med fina pärmar, glättat papper och färgtryck. Det var väl ingen tanke jag hade, men en känsla av att jag var en del av något, att det fanns ett samhälle som brydde sig, som satsade på mig, på oss som var unga. Vi ingick i ett större sammanhang, och det fanns en vision, en tanke om att bygga Sverige, bygga Sveriges plats i världen.

– Och alla de där honnörsorden som inte längre finns i politiken: jämställdhet, jämlikhet, solidaritet. Det var visserligen en självbild

som vi i dag kan ställa oss frågande inför, men det är något som gått förlorat. Välfärdsstaten har krackelerat och det finns återigen föreställningar och åsikter som vi trodde att vi hade passerat.

Ove Sernhede påminde om att vi i Sverige i dag har ungefär en miljon människor som på olika sätt står utanför arbetsmarknaden. Det har alltså skett en stor samhällsomvandling och i och med detta har naturligtvis vår egen självförståelse också förändrats. Samtidigt som element av den gamla bilden finns kvar.

– När jag forskat om ungdomskultur och förortsvillkor och kommit ut till förorterna i Göteborg, har jag sett att det är en helt annan värld. De ungdomar som växer upp där i dag möter en annan typ av samhälle. Det finns ingen minsta gemensamma grundbult, ingen vision, ingen känsla av att vi rör oss åt något speciellt håll. Samhället har ju utvecklats mot att bli fragmenterat och upplöst.

När Ove Sernhede för några år sedan bodde i London talade man mycket om ett samhälle som karaktäriseras av något slags ”tribalism”, som består av olika stammar. Där all politik är identitetspolitik, där olika minoriteter– etniska, religiösa, ungdomsgrupper, subkulturer – alla kräver av samhället att deras identitet, deras tillhörighet och deras uppfattning om världen ska respekteras. Och man kräver sin plats.

– Det är klart att alla måste få plats och vara en del av helheten. Men problemet blir vad som ska hålla ihop samhället.

Synliggöra skillnader

I samband med valet 1998 kom demokratiutredningen som visade på ett sviktande intresse för den traditionella politiken, att valdeltagandet sjönk osv. Ove Sernhede berättade att mycket av hans arbete på universitetet handlat om att använda de verktyg som står till buds för forskarna och synliggöra de skillnader som finns i det svenska samhället, och de förändringar som sker. Och att sedan spegla det på ett sådant sätt att vi åter får någon form av diskussion om de här frågorna.

– Göteborg är en stad som på många sätt är på väg att falla sönder. Vi har ett slags spänningsfält mellan å ena sidan Angered som, socioekonomiskt och kulturellt, är en pol. Väldigt många av dem som bor där uppfattar inte sig själva som göteborgare eller ens svenskar. De är visserligen svenskar i passet men tycker att de har oerhört svårt att komma in i den svenska kulturen, bli en del av Sverige.

– Jag gjorde en studie om ungdomar som höll på med hip hop. De talar om sig själva som hammarkullebor men ser Hammarkullen som ett reservat, inte som en del av Sverige. Det är tredje världen i första världen.

– Deras primära identitet är som hip hopare. De ser sig själva som en del av ett slags ”global tribe of hip hoppers” där man har mer gemensamt med andra hip hopare, människor i samma situation, i Kapstaden eller Mexico City än med andra göteborgare.

Enligt Ove Sernhede finns det många göteborgare som inte heller ser Angered som en del av stan, stadsdelen har fått någon form av satellitrelation till Göteborg.

Den andra polen i spänningsfältet består av Hovås och Torslanda, där det finns rörelser som arbetar för att dessa västliga stadsdelar ska frigöra sig från Göteborg och bli egna kommuner.

– Samtidigt finns det andra stadsdelar, som Majorna, med en rörelse som tematiserar det här spänningsfältet, och arbetar för att i någon mening hålla fast vid välfärdsstaten och de grundläggande idéer som fanns där. Det tycker jag handlar om den Sverige-bilden, och om vikten av att försöka se de positiva kvalitéer, det samhällsengagemang och den gemenskap som fanns i den visionen om ett Sverige.

– Det behöver inte innebära att återuppätta just den gamla bilden av Sverige, fast i en ny kontext, men jag vill ha tillbaka den vision och de sammanhang som inte finns i dag.

– Jag tror att det finns en kärna kvar, som vi kan återvända till för en diskussion om vad är det för typ av samhälle som vi ska bygga, vad är det för gemenskap som vi vill ha.

Johan Öberg gick tillbaka i historien för att ta ett exempel. Till tiden efter storstrejken då Socialstyrelsen kom till, närmare bestämt 1912, och man bjöd in LO att sitta med i ledningen. Inte för att de skulle hålla på med arbetarfrågor utan för att arbetarklassen skulle ägna sig åt hela samhället. Med det ville han säga att när det gäller integrationsfrågorna har vi ännu inte nått fram till 1912.

Medborgerlighet

– Ingen frågar i dagens Sverige de nya svenskarna hur man ska organisera det här samhället för att det ska fungera för alla.

– Det handlar väldigt mycket om politik och statens förmåga att utveckla något slags medborgerlighet, eller solidaritet kanske. Vi blir globaliserade på väldigt många sätt men har inte smält den erfarenheten.

– Jag tror att åtminstone hälften av oss som sitter här hajade till när Nalin menade att svenskar och bangladeshier egentligen är väldigt lika.

Nalin Pekgul svarade genom att berätta om ett besök hos Bangladeshiska riksförbundet. Där hade hon hävdad just detta att vi alla är väldigt lika, och att vi svenskar i själ och hjärta inte är mer jämlika, men att det handlar om olika samhällen där det svenska kommit längre när det gäller lika rättigheter för kvinnor och män.

– I föreningslokalen satt männen längst fram. Kvinnorna fanns längst bak, dem såg man knappt.

– Några dagar senare var jag på möte i partiets verkställande utskott. När vi skulle äta lunch tog männen det bekväma bordet medan vi kvinnor fick sitta i den obekväma soffan. Grabbarna satt för sig, precis som hos Bangladeshiska riksförbundet.

Johan Öberg fortsatte att blicka tillbaka, men den här gången bara till 1994 då svenskarna valde tillbaka arbetarrörelsen. Tilliten till politikerna var enormt stor, hävdade han, och man röstade i själva verket tillbaka folkhemmet efter nedskärningsåren. Men det blev inte riktigt så, vi fick inte tillbaka folkhemmet.

– Diskussionen i det politiska etablissemangen hade egentligen aldrig ifrågasatt folkhemmet. Alla, oavsett partitillhörighet, sa att folkhemmet ska finnas kvar och debatten var mindre radikal än på kontinenten och i Storbritannien. Vi har inget New Labour här i Sverige, utan det är väldigt mycket de gamla resonemangen som finns kvar.

– Vi har fått väldigt mycket gängvärderingar, musikaliska subkulturer och konstruerade identiteter som lite ersätter den här tanken på allmän solidaritet. Och under ytan uppstår det nya stamsamhället, främlingskapet och de nya identitetskonstruktionerna.

Etnologen Magdalena Petersson har i en studie visat hur arbetsmarknaden till stor del bygger på en arbetsordning, och hur föreställningar och identiteter – som manligt, kvinnligt, sexualitet men även etnicitet och klass – gör sig påminda.

– Jag intresserade mig för gruppen flygvärdinnor på grund av de normer för manligt och kvinnligt som föreställningar om den yrkeskategorin förmedlar.

De manliga kabinanställda får sin sexualitet ifrågasatt, de kallas fjollor, bögar och omanliga. Kvinnorna upplever i stället att de bedöms utifrån skönhets-, ålders- och viktideal. De får frågor som: Måste man inte vara snygg för att bli flygvärdinna. Jobbar du fortfarande som flygvärdinna i din ålder.

Hopvävda identiteter

Normen att heterosexualitet är naturligt och rätt återspeglas på arbetsmarknaden genom att flygvärdinnor förväntas vara kvinnor och män förväntas finnas inom andra sektorer, annars är de homosexuella. Heterosexuella män skulle inte vilja jobba inom ett sådant yrke, vara flygvärd.

– Min studie gjorde mig också uppmärksam på att det inte går att studera en viss identitetskategori separat, utan de är alltid invävda i föreställningar om andra identiteter.

– Flygvärdinnorna som jag intervjuade förhöll sig till etnicitet där

svensk jämställdhet och svensk service lyftes fram som något speciellt, och de såg Sverige som världens mest jämställda land. Men i deras idéer om jämställdhet var det ändå viktigt att uppfylla normer om kvinnlighet: De positionerade sig mot östeuropeiska flygvärdinnor som uppfattades som säkerhetsmedvetna men okvinnliga. Och mot sydostasiatiska flygvärdinnor som uppfattades som mycket kvinnliga, vilket medför att de har världens bästa service men dåligt säkerhetsmedvetande.

Magdalena Petersson menade att det även är viktigt att ta hänsyn till klass när man diskuterar kön. Under 1960-talet tillhörde flygvärdinnor ofta medelklassen, t o m övre medelklass. I förhållande till passagerarna befann de sig därmed på en klassmässigt jämlik nivå. Samtidigt bygger servicetanken på att den som ger service är underordnad den som får. I alla fall har det historiskt sett varit så. För flygvärdinnorna var underordningen könsbaserad eftersom nästan alla passagerare var män.

De män som jobbade i kabinen var ju inte underordnade som kön, men de av Magdalena Peterssons informanter som jobbat på 60-talet hade ofta en arbetarklassbakgrund; kabinarbete var inte ståndsmässigt för män ur den övre medelklassen. Männen var med andra ord underordnade passagerarna som klass, men de här klassnormerna var också invävda i föreställningar om manlighet och sexualitet. De uppfattades som homosexuella, och det stämde också på många av dem.

Medelklassideal

– De här exemplen visade hur snirkliga identitetskonstruktioner och normer om identitet kan vara. Olika identitetskonstruktioner överlappar och ifrågasätter dessutom varandra. Det har också många gånger påpekats hur normer om kvinnlighet ofta bygger på medelklassideal medan manlighet mer sammankopplas med arbetarklass, på ett positivt sätt.

– Det är därför svårt att diskutera jämställdhet och kön utan att

också diskutera andra identitetspositioner. Inom kultur- och genusforskning ses kön eller etnicitet som något man gör, inte som något som man är, och ofta som sociala konstruktioner som inte har någon grund i inre identitet. När vi iscensätter oss själva som män eller kvinnor skapas kulturella föreställningar om att kön är någonting naturligt.

Magdalena Petersson underströk att den här synen på identitet som någonting man gör inte bara finns inom kultur- och samhällsforskning utan också återkommer inom t ex näringslivet.

Det gäller också inom SAS, men då inom ramarna för den goda servicen. På den utbildningen för flygpersonal som Magdalena Petersson följt beskrevs nationell identitet som en teaterföreställning, någonting som man agerar ut inom ramen för en yrkesroll och som inte nödvändigtvis behöver ha samband med något bakomliggande.

Sexuell identitet beskrevs av de intervjuade på ett liknande sätt, men där det inom feministisk teori är ett kritiskt sätt att tänka – att det inte finns någon inre grund för identitet – är det inom näringsliv och managementtal normerande.

– Samtidigt är den uppdelningen en förenkling, där de båda områdena inte nödvändigtvis är separerade från varandra, utan kan verka både som utmaningar och bekräftanden av normer.

Under 1990-talet blev en nationell identitet viktig, både politiskt och inom marknadsföring. Även många flygbolag tog fasta på nationella stereotyper i sin marknadsföring, från att det tidigare hade varit mycket viktigare att betona nationell standard. Inom t ex Thai airlines hade uniformerna tidigare varit västerländska för att på 90-talet i stället bli väldigt thailändska. Service beskrevs också som en del av deras tradition, inte längre som en affärsidé.

Underdåniga och vackra

Även inom SAS hade man i slutet av 90-talet stereotyper av skandinaver som utgångspunkt för sin affärsidé; skandinaver beskrevs som

jämlika och icke hierarkiska. Men det är främst en klassmässig jämlikhet som man tar fasta på. Könsoverskridande sammankopplas i stället med dålig service, främst när det gäller kvinnor. God service är något som bygger på den stereotypa bilden av kvinnor som underdåniga och vackra.

– I mina intervjuer kom jag väldigt tidigt i kontakt med att informanterna beskrev sitt arbete som ett rollspel. De sa att man måste vara exhibitionistisk för att trivas med det. Och redan under utbildningen fick de lära sig att se den som en scen, passagerarna som åskådare, personalen som skådespelare och arbetet som en föreställning.

”Vårt arbete är som en roll vi väljer att spela”. Det är inte du som ler mot passagerarna hela vägen utan det är din rollfigur. Du kan alltid välja hur du betar dig.

– På kursen fick vi också lära oss att om man spelar tillräckligt bra så blir man till slut den rollen. Är man trevlig så blir man trevlig.

– De kabinanställda lärde sig att man kan vara en person på jobbet och en annan privat, att vi har ett inre jag och spelar olika yttre roller.

– Man kan i stället vända på rolltänkandet och se att det är föreställningen, diskursen, om att jaget bygger på en inre kärna som spelar olika yttre roller, och iscensättandet av den föreställningen, som i sig skapar idéerna om att rollspel är naturligt eller självklart.

En konsekvens av att göra den här uppdelningen mellan det inre och det yttre är, sa Magdalena Petersson, att det blir en förklaringsmodell till hur man som anställd kan acceptera att arbetsgivaren, som SAS, säger att du t ex ska visa empati med kunderna.

– Du ska le åt passagerarna, på ett informellt skandinaviskt vis. Men du behöver inte känna så innerst inne, det är bara din yrkesroll.

Man skulle tillägna sig en företagspersonlighet. Du är SAS och personifierar serviceidealen. Man skulle se skandinavisk ut, vilket man gör med stilrena smycken och diskret sminkning, och bete sig skandinaviskt, vilket definierades som spontant, käckt och informellt. Och Magdalena Pettersson poängterade att skandinavisk inte är något som man är utan som man gör.

Den här skandinaviska företagspersonligheten presenterades mot-sägelsefullt. Dels som ett skådespel inför passagerarna. Dels som essensen av något flygvärdinnorna egentligen är: så här är vi i Skandinavien, vi är spontana, jämlika, har en äkthet och är på en jämlik nivå med passagerarna.

Ett slags tolerans

–Väsentligen var den här skandinaviska personligheten något som man måste lära sig. Om den hade stämt skulle det ju inte ha behövts någon undervisning.

De som Magdalena Petersson har intervjuat beskriver heterosexualitet som en norm som tillhör en yrkesroll. Iscensättningen av heterosexualitet behöver inte ha något samband med något inre. Till exempel säger en av informanterna att han tycker att man kan ha vilken sexualitet som helst så länge man inte betar sig som en fjolla på jobbet.

– Synen på identitet som ett framträdande som inte har samband med en inre grund kan därför framställas som ett slags tolerans: Du kan vara vem du vill men inte här.

Att identitetspositioner är föränderliga eller konstruerade behöver, enligt Magdalena Petersson, inte betyda att de är mindre bestämmande för hur människor ska bete sig. Det behöver inte heller betyda att en ökad jämlikhet följer på den här förändringen. I det här exemplet är det bara vad som för tillfället passar bäst i företagsprofilen som avgör .

– I talet om just det skandinaviska var det tydligt för personalen att identitet är en konstruktion. Det betyder dock inte att just det skandinaviska är en konstruktion i högre grad än något annat, men eftersom den inte är lika vanlig som kön, och eftersom de inte redan innan presenterade sig som skandinaver, behövdes en tydligare rollbeskrivning.

De här teater- och maskeradliknelserna som användes lyfte också fram att identiteten är en konstruktion, det finns ingen inre grund.

– Samtidigt blir konstruktivismen i någon mening normerande, eftersom vi inte behöver kritisera den fasta syn på kön, etnicitet eller sexualitet som serviceyrken ofta förmedlar.

En av åhörarna gjorde reflektionen att just talteatern och flyget är branscher i kris och drog slutsatsen att kunderna inte vill ha några föreställningar. I själva verket är det de flygbolag som avskaffat servicen som är lönsamma: Människor vill bara komma från en plats till en annan.

– Jag tror att det är ett samhälle i identitetskris du beskriver.

Ove Sernhede återkom till den förändring som Sverige gått igenom och konkretiserade genom att visa relationen mellan de sämst och de bästa betalda: 1930 var den 1–27 medan vi 1980 skapat ett samhälle där relationen var 1–6.

Vissa principer

År 1997 var vi tillbaka i samma förhållanden som 1930, alltså att de högst betalda hade inkomster som var 27 gånger vad de sämst betalda fick.

– För mig har inte svenskhet med gränserna eller flaggan att göra. För mig handlar det om en vision, om att bygga samhället med vissa principer. Och i det projektet finns någon typ av identitet.

– Men när Olof Palme dog, dog också det Sverige som jag kunde identifiera mig med.

Så vände sig Ove Sernhede till Nalin Pekgul, som en representant för socialdemokratin, och undrade varför inte Olof Palme används som den typ av symbol som kan leda fram till en vision för arbetarrörelsen.

– De ungdomar som jag följt har tre idoler: Malcolm X, Che Guevara och Olof Palme. För dem var de här tre figurerna jämställda. Varför finns inte den diskussionen i dag inom socialdemokratin?

Ove Sernhede instämde i att det kan vara viktigt att visa de mindre positiva sidorna av det som var välfärdsstaten, att ifrågasätta och

dekonstruera svenskheten. Men han menade också att det där fanns någonting som vi måste kunna bygga på.

– Där finns en form av identitet, självbild som skulle kunna vara något slags politisk kraft. Där finns visionen av någonting som vi måste återkalla. Det är inte så att vi ska återupprätta nationalstaten, men det finns något som har med identitet att göra som är på väg att gå förlorat.

Johan Öberg undrade om Ove Sernhede såg de engelska försöken att formulera om arbetarrörelsen, rädda välfärdsstaten och nationalstaten och samtidigt bli en globaliserad nation som en bättre väg än den svenska, och fick svaret:

– Den svenska vägen är identisk med den brittiska. Retoriken är visserligen en annan men i praktiken har man skapat samma nyliberala samhälle, där de som är starka och har förutsättningar skapar sig fina villkor. Titta bara på hur skolorna ser ut i dag.

En åhörare hävdade att svenskheten är, som han sa, körd. För nu är vi inne i europeiskheten och med den följer 1–27-relationen. Det är det som gäller.

Nalin Peggul berättade att hon är uppväxt i en sådan förort som Ove Sernhede talat om, i Tensta, och att hon kände igen detta med Olof Palme som en stor förebild. Hur det följt dem, som liksom hon och hennes familj, var politiska flyktingar. Detsamma gäller dem som var, eller är barn till, arbetskraftsinvandrare. Palme var ju den som ställde upp för människor med en annan bakgrund. Han var modig och den som vågade sätta sig upp mot både Sovjet och USA.

– Det är klart att man kan bli upprörd över att socialdemokratin inte använder detta mycket mer, där håller jag med dig.

Ove Sernhede påminde också om Olof Palme som internationalist, och berättade från ett besök i Sydafrika hur människorna i kåkstäderna öppnade sina hem för svenskarna, just för att de kom från Sverige.

– Många barn har inte en identitet som svenskar, för de känner inte att de blir insläppta i samhället, sa Nalin Peggul.

Många identiteter

– Men jag brukar säga att man kan ha många identiteter, hemma och på jobbet. Jag är kurd – till 100 procent – svensk socialdemokrat och Tenstabo. Men jag har aldrig funderat på en identitet som svensk, att jag har det eller att jag skulle behöva ha det.

Hon instämde också: Det är klart att inkomstskillnaderna har ökat i Sverige. Och man kan tycka att politiken har gått åt höger.

– Men vi politiker är fega, vi är inte raka när det gäller vilket välfärdssamhälle vi ska ha och vad det kostar.

Förr jobbade människor mellan 16 och 65 år, och att man satte pensionsåldern där berodde på att man räknade med att folk skulle dö vid 70, att det inte skulle kosta samhället så mycket. Människor bidrog alltså till samhället i 49 år.

– Nu läser de flesta på gymnasiet och universitetet och jobbar i snitt från 30 till 65 år, samtidigt som vi lever 30 år längre.

– Ingen säger vad vi ska prioritera.

Nalin Peggul sa sig också vara upprörd över skolorna, att skolan är så segregerad. Över att den övre medelklassen och överklassen har sina egna skolor, och att barnen till de föräldrar som inte har råd eller de rätta kunskaperna får gå i de sämre skolorna.

– Om det är något (s) varit fega med, är det att erkänna att friskolor är segregerade. Och ännu värre är alla religiösa skolor, t o m dagis numera.

– Var ska vi mötas, var ska vi få en gemensam identitet. Socialdemokraterna borde sätta ner foten. Där borde vi ta strid, det hade Palme vågat.

Ove Sernhede menade att det fortfarande finns värderingar om att göra rätt för sig, att visa solidaritet. Att det finns vissa aspekter av svenskhet som vi skulle kunna lyfta fram.

– Ett slags energi som vi kan ha användning för även i dag, för att hålla ihop och flytta fram positionerna. Naturligtvis är det så att vi gått in i något slags globaliserad fas, och att förutsättningarna är annorlunda än på 50-60-70-talen. Men ändå tror jag att det är viktigt

att slåss för de idéer som handlar om jämlikhet, solidaritet och gemenskap, även om de måste ges en annan roll, en annan kontext, i den samtida debatten.

– Där tror jag att det finns något som vi kan kalla ett slags svenskhet, och som vi inte ska skämmas för.

Johan Öberg trodde att det finns något i den svenska anpassningen till globaliseringen som gör att vi är väldigt rädda för att ens använda sådana ord som solidaritet. Att det betraktas som något slags vänsteristiska förlöpningar medan president Chirac i Frankrike kan tala om nationell solidaritet eller social solidaritet utan att det alls ses som kontroversiellt.

Globalistiskt race

– Men vi ska liksom köra det globalistiska racet till max, och vi kan inte ta vara på det sociala kapital som de ungdomar som vill göra något fint av samhället kommer med.

Ove Sernhede menade att ingen har förklarat varför Keynes teorier för ett starkt samhällsbygge har förkastats.

– Ingen ekonomisk realitet är egentligen annorlunda. Det är bara politiken som ser annorlunda ut.

En av åhörarna inflikade att detta med välfärdssamhällets utveckling fordrar att en tillräckligt stor del av befolkningen känner sig missgynnad och har mycket att vinna på att gå samman och vara solidariska.

– Det måste finnas en kritisk massa: När tillräckligt många har det tillräckligt bra, vill de inte dela med sig på samma sätt som de gjorde förr. Nu har vi ett tvåttredjedelssamhälle och de två tredjedelar som har det bra tycker att det är OK.

Enligt Nalin Pekgul är problemet i dag att de människor som behöver politiken bäst är de som också struntar i den, de har inga företrädare på de politiska posterna. Medan de som har pengar och kan fixa saker och ting på annan väg är de som också är väldigt politiskt röststarka.

– Det behövs fler politiker som har erfarenhet av hur illa det är ställt. Men vad gör folk som behöver politiken? De tittar på Glamour och all annan skit i stället för att engagera sig.

Ove Sernhede konstaterade att vi har ett samhälle som på många sätt faktiskt visar upp oerhörda glipor i vävnaden.

– Jag ser som min uppgift som forskare att belysa de här processerna på olika sätt och att hålla diskussionen igång och levande.

– Jag tror alltså att det är möjligt att förändra.

BJÖRN GUNNARSSON MAIJA RUNCIS INGRID SAHLIN

Folkhemmet som försvann. Myter och sanningar om Sverige

– Jag har framför allt ägnat mig åt att studera dem som egentligen inte har rymts inom välfärdsstaten, förklarade Maija Runcis, historiker vid Stockholms universitet.

Hon har skrivit en avhandling om tvångsteriliseringarna i Sverige, fortsatte sedan att studera folkhemmet ur invandrarperspektiv och forskar nu om omhändertagande av barn.

Maija Runcis påpekade att det tidiga 1900-talets historieskrivning användes som redskap för kungar och makthavare. Trettioalets folkhemsera kännetecknades däremot av moderniteten och framåtblickande; historia, som hörde till det gamla, traditionella, skulle man inte bry sig om. Detta kom enligt Maija Runcis sedan att prägla historiesynen i det svenska samhället ganska starkt långt fram i tiden.

– Historia var liksom inte nödvändigt som identitetsskapare i en tid av stark framtidstro, då självförtroendet var så pass gott.

Så kom 80-talet med ekonomisk kris och välfärdsstaten knakade i fogarna. I och med murens fall började man granska kommunismens förhållanden, och fann inte mycket positivt.

– Det ledde också till att man började leta efter de egna liken i garderoben. Plötsligt blev det i svensk historievetenskap tillåtet att kritisera välfärdsstaten. Och i krisernas tid började vi åter söka i historien, som på nytt skulle stå för ett slags identitetsskapande.

Lägga historien till rätta

– Välfärdsstaten blev starkt ifrågasatt och debatterad. En mängd statliga utredningar tillsattes, för att lägga historien till rätta. Man plockade fram liken, dammade av dem och förpackade dem fint i statliga utredningar: Naziguldscommissionen, steriliseringsutredningen, säkerhetscommissionen som granskade registrering av kommunister.

Historia har ju åter blivit ett kärnämne och Maija Runcis menade att det hänger samman med att vi numera saknar framtidstro, något som främst speglas av att man inte längre satsar på barnen. När fram-

tiden inte längre var lika tydlig som den varit för folkhemsrepresentanterna blev plötsligt historia väldigt viktigt.

Honnörsorden i folkhemmet var solidaritet, delaktighet, kollektivitet och att dra sitt strå tills tacken. Man skulle vara delaktig i folkhemsbygget, och produktiv. Maija Runcis menade att människovärdet bestämdes av produktiviteten, vad en människa kunde bidra med till samhället. Det avgjorde vilka som hörde till kollektivet, men också vilka som inte deltog och därför kunde uteslutas. Genom en starkt konstruktion av ”de andra”, alltså de som inte deltog, kunde också vi-känslan i folkhemmet stärkas.

– Baksidan av moderniteten var att allt det gamla skulle ansas, rensas bort av trädgårdsmästaren staten. Vilka var det då som inte hörde dit, och på vilket sätt skulle de plockas bort?

– Steriliseringarna var ett sätt, att med kniv skära bort möjligheten för de oönskade att föröka sig. Det här är ju något som man inte tycker skulle höra hemma i det moderna samhället. Något som man ofta i Sverige, under den historielösa perioden, identifierade med Tredje riket.

Maija Runcis driver emellertid tesen att påverkan inte kom från nazismen, i så fall hade politiken inte kunnat fortsätta ända fram till 1975. Detta var möjligt för att steriliseringarna blev ett led i svensk socialpolitik, var en motåtgärd för att utesluta dem som inte deltog i det kollektiva samhällsbygget.

Hon tecknade en bild av de oönskade: 95 procent av de 63 000 som steriliserades var kvinnor. En stor del var ensamstående mödrar. Ofta betraktades de som icke-produktiva, bara reproduktiva; de födde barn som sedan kom att ligga samhället till last.

Kontroll och överblick

Eftersom kvinnorna var ensamstående var de kanske tvungna att lämna sina barn utan tillsyn, utan möjlighet att ta hand om dem ordentligt när de samtidigt skulle försörja sig. Därmed blev de

beroende av samhället, som på så vis fick starkare kontroll och överblick.

Enligt Maija Runcis kännetecknades folkhemmet och steriliseringspolitiken vid den här tiden, och fram till 60-talet, av effektivitet, rationalitet och vetenskaplig distans. När kontanta barnbidrag infördes i Sverige, 1947-48, debatterade man livligt om de skulle betalas ut till mödrarna eller till fäderna, som sågs som ekonomiskt ansvariga. Man beslutade till sist att bidraget skulle betalas till mödrarna och i samband med detta pläderade t ex Alva Myrdal för massteriliseringar av kvinnor. Man måste ha starkare kontroll för att se vilka som inte var tillräckligt skötsamma eller inte drog sitt strå till stacken.

– Återigen produktiviteten som grund för människovärdet.

Medicinalstyrelsens rättspsykiatriska nämnd sammanträdde var 14:e dag för att fatta beslut om steriliseringar av kvinnorna, utan att överhuvudtaget ha träffat dem. Ledamöterna lyssnade på en föredragande, och på två timmar klubbades 100-120 ärenden.

Solidaritet var ett viktigt honnörsbegrepp, och betydde stark lojalitet mot samhället. De som inte visade detta, av svaghet eller misstro, var inte heller önskvärda. Anhöriga, grannar och skola kontrollerade medborgare på ett mycket effektivt sätt, och hade skyldighet att anmäla till steriliseringsingrepp.

– Jag menar att vi i dag egentligen har samma inställning, men med mer förfinade metoder. Det gäller bokstavs barn som lärarna kategoriserar och fosterdiagnostik så att vi sorterar barn redan på fosterstadiet. Beslutsfattandet bygger på en övertro på vetenskaplighet och rationalitet.

– Staten har haft en väldigt stark roll, och det har drabbat minoriteter och samhällssvaga individer.

Ingrid Sahlin, lektor i sociologi och kriminologi i Göteborg, inledde med att så att säga gå till källan och citera ur Per Albin Hanssons berömda folkhemstal från 1928: Det goda hemmet känner inte till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga

styv barn. Där ser ingen ner på den andre. Där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad. Den starke trycker inte ner den svage.

– En stor del av talet handlar just om detta, den ojämna förmögenhets- och inkomstfördelningen i Sverige. Alltså om ekonomisk demokrati, inte bara politisk, som man ju just hade fått.

Trygg blir fullmyndig

– Människan måste vara trygg för att bli politiskt fullmyndig, som han säger, och våga ta makten och kontrollen över kapitalet, och över det som bestämmer välfärdens ökning och fördelning.

Ingrid Sahlin underströk att det fanns en stark jämlikhetstanke i detta. Och samtidigt en implicit föreställning om att det finns någon utanför hemmet, de som inte alls hör till, som inte ens är styvbarn. Genom decennierna har det växlat vad man lyft fram.

– Ibland trycker man på att det fanns ett slags förmynderi, det här att lägga livet till rätta. Ibland trycker man på välfärdsstatens uppbyggnad, och även den har naturligtvis blivit ifrågasatt. Som något som är omöjligt eller som något som borde överges.

Ibland har man också lyft fram det homogent svenska. Något som bidragit till att folkhemmet i dag är misskrediterat och att man i dag är rädd för att tala om det i positiva ordalag. Så har Sverigedemokraterna valt att lyfta fram folkhemmet som sitt ideal, och presenterat sig själva som det parti som skulle kunna återupprätta det. Man beklagar i sitt partiprogram att Sverige har gått från folkhem till ett våldssamhälle, och att detta beror på den internationella solidariteten.

– Om jag ska vara provokativ så kan jag säga att de är inte längre det enda partiet som vill göra det.

– Problemet med folkhemmet som historisk bild är att vi inte riktigt vet vad det är vi säger oss sakna, eller vad vi är glada att vi slipper i dag. Men det är kanske inte så mycket ett samhälle som vi har förlorat, det kanske är utopin.

– En del av oss har gjort det för att vi inte längre tror att det går

att uppnå det. Och andra för att vi inte längre vill ha det, för att vi sett avigsidorna.

Ingrid Sahlin menade att huvudströmningen i folkhemmet som idé är jämlikhet inom hemmet och den eventuella exkludering som gör att alla inte får komma in i vårt hem.

Som ett exempel på dem som exkluderas tog hon några Malmöpolitikens förslag att asylsökande inte ska få bidrag om de lever i ”eget boende”. Motiveringen är att intergrationspolitiken går om intet när asylsökande bosätter sig i så kallade segregerade områden, och så blir det trångbott och så stannar de kvar och så vill de ha bostäder, svenskundervisning och annat när de eventuellt får asyl.

Öppna andra områden

– Malmö kommun låtsas inte om att man själv har en roll i segregationen. Det beror naturligtvis på att de själva använder sig av exkludering av invandrare i bostadspolitik. De kommunägda bolagen kontrollerar 20 000 lägenheter, och om man ville skulle man kunna öppna andra områden än t ex Rosengård för flyktingar och invandrare.

– Och vi har i dag samma typ av politik på nationell nivå: ett allt mindre antal och en allt mindre andel asylsökande får uppehållstillstånd.

Bostadsmarknaden exkluderar också alla som har någon brist i sitt förflutna, framför allt ekonomiska problem. Förr, på folkhemmets tid, fanns bostadsbidrag som var ganska trygga, som hyresvärdarna kunde lita på och som innebar att även en arbetslös, ensamstående trebarnsmor kunde betala hyran. I dag har bostadsbidragen sjunkit så mycket, och är så osäkra, att hyresvärdarna inte vågar lita på detta längre.

I Per Albin Hanssons stad Malmö finns också projekt Per Albin. Det innebär att man byggt ett särskilt hus där skötsamma hemlösa kan bo med ett slags kontrakt, förknippat med olika villkor. Efter en

period där kan de, om de skött sig, försöka få en bostad igen på den vanliga marknaden.

Ingrid Sahlin berättade också om säkerhetstänkandet inom universitetet. Hur man satsar hårt på s k skalskydd; alltså att man ska förstärka skalet, väggarna runt huset, försöka begränsa antalet ingångar och öka bevakningen.

– Med de här exemplen vill jag säga att vi har en exkluderingspraktik som på många sätt är lik den som fanns under den tid vi kallar folkhemmets. De som inte är produktiva förväntas kosta genom att behöva bidrag. Vi har också ett tillägg: vi exkluderar i första hand de som ser främmande, annorlunda ut. Nu kan vi också använda teknik som inte fanns under folkhemmets dagar, som datorer och samordnade register över hela Europa.

– Samtidigt har den jämlikhetstanke som också ingick i folkhemsidén tystnat och glömts bort som en strategi.

Ingrid Sahlin återvände till Per Albin Hanssons tal om att det i folkhemmet inte ska finnas några styvbarn, och menade att vi nu istället försöker exkludera dem så vi slipper ta in dem i folkhemmet. Och det här med att lägga livet till rätta, att man lägger sig i hur vi agerar som individer och familjer, det görs även i dag, med andra motiv. Det är inte för samhällets bästa, utan det är t ex för brottskyddet.

Glömt det goda

– Vi har på det sättet kvar många av de dåliga sidorna av det gamla folkhemmet, men har glömt de goda delarna. Eller så tror vi att det är omöjligt att leva upp till de goda elementen, nämligen jämlikhet, utjämningen av klasskillnader och att ingen ska se ner på någon annan.

Johan Öberg menade att samma ord finns kvar, diskursen finns kvar, egentligen hos alla partier. Att vi fortfarande lever i folkhemmet men att verkligheten bakom orden har ändrat skepnad sedan slutet av 70-talet. Även om jämlikhetsideologin har tynat bort, finns ändå

mycket kvar. Något som man också ser i statistiska undersökningar: folket vill ha tillbaka folkhemmet, folket vill ha vård, skola och omsorg.

Och den andra sidan av folkhemmet kommer man inte så lätt åt.

Kulturskribenten Björn Gunnarsson berättade om grannen till sin sommarstuga. Det som för bara några år sedan var en helt vanlig bondgård, med ett fyrtiotal mjölkkor, är nu ett så kallat upplevelseindustriellt koncept. Specialiteten är en särskild typ av konferenser som de kallar Fångarna på gården. Dit kommer företag, grupper av offentliganställda, föreningar, kick-offs från utbildningar och det går väldigt bra, de har 30 000–40 000 besökare per år.

Bland uppgifterna finns att klättra i en hö-labyrint, klättra upp för ett högt loft och att smida sig en kniv. Men det mest dramatiska är när man ska köra varandra i en skottkärra på en väldigt smal spång över en damm som ligger inne i en gethage. Det går inte, man hamnar i dammen.

– När jag åker förbi och ser de här företagsgrupperna som skojar runt, kommer jag att tänka på folkpartiledaren som för inte så länge sedan ondgjorde sig över friåret. Men att vuxna människor vräker varandra i en damm på bästa arbetstid hade han inte så mycket att säga om.

Den här typen av aktiviteter har inom managementfilosofin väldigt fina namn, som team building och work-play. Det anses att man kommer att arbeta mycket bättre. Och eftersom det är fysiskt hårt och de flesta arbeten i dag är intellektuella på ett eller annat sätt så får man fram kompetensen och samarbetsförmågan hos sina arbetstagar på ett bra sätt.

– Jag som aldrig haft en anställning i hela mitt liv, och bara haft mitt eget skrivbord som arbetsplats, kan inte låta bli att tänka på hur jag skulle reagera om jag drogs in i ett sådant här sammanhang. Jag tror att jag skulle stå vid sidan om och känna mig ganska illa till mods.

– Visst, jag tror säkert att man får bättre kontakt med sina arbetskamrater, men det finns även något exkluderande i det här som jag

inte kan låta bli att förknippa med utslagningsmekanismerna i dokusåporna. Att så snart en grupp människor kommer samman finns det ett slags social exkludering.

Björn Gunnarsson berättade hur han funderat på populariteten hos dokusåporna, vad den beror på. Och på den svenska moderniteten och uppfattningen att Sverige är ett modernt land.

I utkanten

– Vi har med oss det här gamla mindervärdeskomplexet att vi är ett litet land, i

utkanten av Europa. Vi har inte heller ett förflutet bland de stora kulturnationerna att se tillbaka på. Genom hela Sveriges moderniseringsprocess finns denna strävan att visa att vi är moderna. Vi är t o m modernast, och på många sätt har ju det där lyckats. Sverige är världens modernaste land, åtminstone i teknisk bemärkelse och framför allt när det gäller samhällsorganisation.

Björn Gunnarsson förklarade att han inte riktigt delar Majja Runcis bild av den svenska samhällsorganisationen, som han menade ändå haft en del goda sidor. Men just känslan av att man måste vara absolut modern tyckte han är en stor del av svensk modernitet. Och det där att man måste hålla sig à jour med vad som är modernt tror han är en orsak till att dokusåpor är så populära. Man tittar på dem som ett slags socialisationsprocess, för att helt enkelt få veta hur man ska bete sig.

– Men jag vill understryka att jag inte tycker att grannens verksamhet är enbart dålig, jag tror visst att den kan ha goda effekter. Men jag vill ändå peka på en förändring av synen på vad arbete är, vad lek är.

Folkhemmet är så förknippat med skötsamhetsmoralen. Vad man inte alltid tänker på, sa Björn Gunnarsson, är att den där skötsamhetsmoralen, solidaritetsmoralen, också har en startpunkt. Den är ju inte nedlagd i de svenska generna.

– I mitten av 1800-talet, när Strindberg var ung, hade Sverige den

högsta våldsbrottsstatistiken i världen, antalet bordeller i Stockholm var helt astronomiskt och vi vet alla att supandet var fullständigt hejdlöst.

– Alkoholkonsumtionen är nu precis lika stor som för 100 år sedan. Så vi har gått cirkeln runt, snart har vi suddat ut skötsamhetsidealen.

Pinsamhetssamhället bygger, menade Björn Gunnarsson, mycket på just detta att man inte ska vara pinsam, kanske mer än på om man bidrar till försörjningen o d. Det är pinsamt att vara full på offentlig plats, det är pinsamt att gå klädd i smutsiga och trasiga kläder. Och det är framför allt pinsamt att visa den här tävlingsinstinkten, ”jag ska slå ut de andra och genom olika trix och fix försöka se till att de blir uttröstade”. Det är också en förändring av svensk mentalitet som är ganska slående.

Man kan dra det vidare till alla skandaler, både inom privat näringsliv och offentliga organisationer. Nu senast inom fackföreningsrörelsen, med Metall i Trollhättan.

Upplösta gränser

– Först lever vi rövare, tillbaka till Hedenhös och vikingatiden, och sedan någon gång med folkrörelsernas tillväxt i slutet av 1800-talet kommer skötsamhetsmoralen.

Björn Gunnarsson bekände hur han, när han fick inbjudan till seminariet, först tänkte att han är komplett ointresserad av Sverige. Gränserna håller på att lösas upp så vilken mening finns det att överhuvudtaget tala om Sverige? Och vad är svenskhet? Det finns inte heller längre någon nationell bestämmanderätt över ekonomi, flyktingmottagande o s v.

– Vad har vi egentligen gemensamt? Vi är nio miljoner människor som talar svenska som vardagsspråk, och det var där nationstanken började en gång i tiden. Det har varit ett sekel där vi rört oss hela vägen runt.

Maija Runcis förklarade att hon absolut tror på både välfärds-

staten och folkhemmet, när det gäller majoritetsbefolkningen. Hennes utgångspunkt har just varit att studera varför vissa blev uteslutna, vad som gjorde att de inte fick plats. Och då stötte hon på en sida i folkhemmet som inte tidigare var känd, och som hon tycker har varit viktig att lyfta fram. Den starka kontrollen, och de repressiva metoder man ändå kunde ta till i det demokratiska samhället.

– Det tycker jag har varit avskräckande, och det har gjort mig upprörd.

– Som när man beslutade om generella barnbidrag till mödrarna, men barnavårdsnämnden hade möjlighet att hålla inne med utbetalningarna för att utkräva skötsamhet, lydnad, ordning och reda, och kunde kontrollera mödrarna på ett sätt som man inte tycker hör hemma i de politiska intentionerna med generella bidrag.

– Jag delar ditt intresse för exkludering, även under tiden som folkhemmet växte fram, sa Ingrid Sahlin.

– Men jag är rädd för att vi glömmet jämställdhetsaspekten av folkhemmet, för att välfärdsstaten har blivit ifrågasatt på andra sätt.

En röst ur publiken påpekade att tillhörighet genom produktivitet inte är något unikt för folkhemmet. Den synen fanns långt tillbaka; man ska göra rätt för sig, den som inte arbetar ska inte heller äta. Det är helt enkelt kristen etik.

– Men något som accentuerades på 30-talet var den här uppdelningen mellan kvinnor och män, där män betraktades som produktiva i samhället, sa Maija Runcis.

– Det är män som har det ekonomiska ansvaret, och hela det sociala trygghetsnätet bygger på att det är mannen som är familjeförsörjaren. Kvinnor ses inte som produktiva på samma sätt som männen.

– Det blir ju ett slags ekonomistiskt synsätt, mer än ett moraliskt.

Johan Öberg tog Haga som exempel på tidig segregation. Hur man genom stadsplanering på 1860-talet byggde upp en arbetarstadsdel.

Andra bilder

Björn Gunnarsson menade att vi behöver andra bilder av exkluderingsmekanismen, att det blir så entydigt negativt.

– Det var fasansfulla övergrepp på väldigt många människor. Men så tänker jag på vittnesbörd som kommit på senare år, inte minst i skönlitterär form, om hur det varit att växa upp med förståndshandikappade föräldrar.

– Och så tänker jag på det du sa om bokstavs barn, med t ex ADHD. Det är klart att det är en exkluderingsmekanism, men människor har också vittnat om vilket helvete livet var innan de fick en diagnos, och adekvat behandling som de trots allt säger har hjälpt dem.

– Så man får nog passa sig lite för att bara se det fascistoida i diagnoser, ingrepp och så vidare.

Björn Gunnarsson menade också att stängningarna av mentalsjukhusen ju låg väldigt ideologiskt rätt i tiden, när man började rikta kritik mot kontrollsamhället.

– Och då tänker jag på hur många psykiskt sjuka människor har det i dag.

– Stängdes mentalsjukhusen av ideologiska skäl? Eller var det av ekonomiska skäl, enligt den nyliberala överideologin som ingen sagt ett ord om hittills men som är styrande för precis allt.

– De som är gamla nog att ha varit med före utgiftstakskontrollkonomin, inflationsbekämpningsekonomin, är ganska tveksamma till om de fått det bättre på det här sättet.

Apropå detta att Sverigedemokraterna tagit upp begreppet folkhemmet menade Björn Gunnarsson att det hade en nazistisk anknytning redan vid tiden för Per Albin Hansson.

– Det var ju lite av Per Albins genidrag. Även brunanstuckna inom den svenska vänstern hade ju den mer nazistiska tolkningen av begreppet folkhemmet, där alltså ”folk” – som i Ein Volk, ein Führer – hade en helt annan betoning än det ändå kommit att få i Sverige.

När det gäller bokstavs barnen underströk Ingrid Sahlin att det

handlar om syftet, hur man använder sådan kunskap. Att den typen av utredningar och bedömningar i dag till stor del görs för att man ska kunna ha något slags kontroll över hur barn kan utvecklas. Att motiven är lite annorlunda än att bara ge en god behandling.

Prislapp på allt

– Det nyliberala samhället sätter en prislapp på allt. Det är också det som händer i kommunerna: att den som fått en sådan diagnos kan få problem på olika sätt, t ex att få komma till en viss skola.

– När det gäller psykiatrin är jag helt med dig. Det var naturligtvis inte fel att stänga mentalsjukhusen, men det är fel att man inte kan upprätthålla en sådan öppenvård och frivilligvård som behövs.

Johan Öberg menade att om man frågar dem som jobbar med de s k bokstavs barnen vad som bör göras, blir deras svar oerhört banalt: gott socialt arbete, god omvårdnad, dialog och eventuellt medicinering. Alltså precis samma vård som alltid har varit bra för människor.

– De här diagnoserna kommer in som ett sätt att mobilisera resurser. Man vetenskapliggör problemen för att med ett slags förtvivlans kraft hitta resurser för att hjälpa dessa barn.

– Men samtidigt riskerar de att registreras, de riskerar att hamna i en exkluderingsbacke bara för att man egentligen vill dem väl. Det finns ett dilemma i detta.

Björn Gunnarsson invände att om diagnosen ändå har en grund i en faktisk verklighet så skulle nog barnen ändå bli exkluderande. För att de inte klarar skolan, för att de redan från början känner sig utanför.

– Det är inte alls avgjort att de skulle bli exkluderade om skolan fungerade lite bättre, eller om socialtjänst och lärarkår förde något slags samtal, replikerade Johan Öberg.

En av åhörarna menade att de existentiella frågorna inte fanns med i folkhemsbygget. Bara sådant som kan mätas och räknas, det teknologiska. Därför har dokusåporna blivit ett sätt att släppa fram

leken, det kreativa, det existentiella som vi också har behov av. Om än på ett taffligt sätt.

– Det är det här med den sociala ingenjörskonsten och övertron på vetenskap, sa Maija Runcis.

– Vetenskapliggörandet av individerna innefattade ju faktiskt objektivitet och distans. Man såg inte individen som ett handlande subjekt, och det var den stora bristen i de sociala reformerna, när de skulle implementeras. Problemen har förvetenskapligats så att man har gått miste om det humanistiska.

– Jag tycker också att människovärdet med produktiviteten i förgrunden mer har ett ekonomistiskt perspektiv än ett humanistiskt existentiellt. Och det är där jag hoppas att synsättet har förändrats, även om jag inte alls är säker på det.

Ingrid Sahlin berättade om en rapport från ett symposium om segregation 1979. Där tyckte någon att det var så synd om människor som levde i homogena svenska miljöer, med medelålders människor med utflugna barn, för de hade ett sådant fattigt liv, de träffade inte tillräckligt många andra människor.

Big Brother-samhälle

Johan Öberg undrade hur integrationsprocesserna egentligen ser ut i Sverige i dag. Vem som egentligen är definitivt integrerad i det här Big Brother-liknande samhället.

– Om det är en sådan stämning i samhället blir människor mindre generösa mot dem som så att säga står lägre när det gäller t ex konsumtionsnivå.

– Det man vet är att utbildning integrerar, att utbildningssystemet har en stark integrativ funktion. Så utbildningssystemet borde vara en väg att integrera de ekonomiskt svaga.

En av åhörarna menade att det fordras större resurser om skolan ska kunna lösa problemen med barn och olikheter. Förr fanns hjälpklasser och specialklasser och obs-klasser och drogklasser.

– Det fanns hur många sätt som helst att exkludera. Alla kanske

inte vill vara inkluderade, alla kanske inte mår bra av att vara inkluderade. Här i Göteborg ska t ex särskolebarnen inkluderas i grundskolan från 1 januari. Kommer de att må bättre där?

– Eller så kanske människor är exkluderade under vissa perioder. Exempelvis kan psykiskt sjuka vara exkluderade en tid, för att sedan kunna bli inkluderade.

Ingrid Sahlin påpekade att ingen vill bli exkluderad, och att man själv vill välja vilken grupp man ska inkluderas i.

– Det finns inte längre något utrymme för excentricitet, sa Björn Gunnarsson.

– Om man väljer ett excentriskt utanförskap får man också stå ut med materiell fattigdom och många andra obehagliga saker.

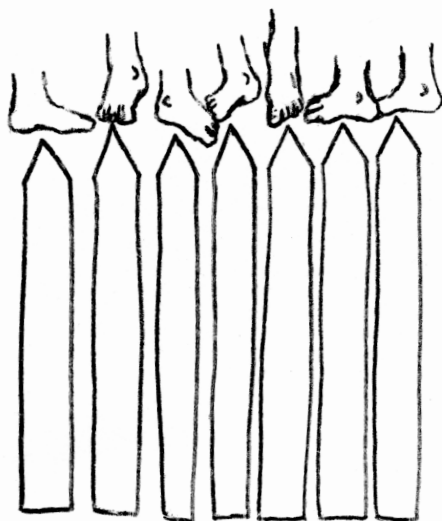
– Jag efterlyser forskning om hur det i praktiken går till när man exkluderar individer i arbetslivet. Vad är det som händer? Den här kvällen har vi talat väldigt mycket om staten och väldigt lite om det privata näringslivet.

– Problemen har uppstått genom generella lösningar på individuella samhällsproblem, menade Maija Runcis.

– Det är då exkluderingen blir mest synlig.

PER CRAMÉR GÖRAN HÄGG SVERKER SÖRLIN

Älskar, älskar inte – EU som nationellt dilemma

– En entusiast och en determinist. Det är bara jag som är allmänt emot EU.

Författaren Göran Hägg presenterade sammanfattningsvis sig själv och sina samtalspartner för kvällen. Det är dock inte helt klart om de instämde i den beskrivningen.

Göran Hägg inledde annars med att smickra publiken och anta att de utgjorde Frölundas absoluta intellektuella elit. Man hade ju tagit sig till biblioteket på bästa sändningstid för att höra folkbildande föredrag. Detta tog han för övrigt som intäkt för att publiken skulle förstå hans argument.

Sedan hävdade han att den typiska svenska självbilden i hans generation var att alla människor i grund och botten är svenskar. I mötet med det främmande, det må så vara afrikanska diktatorer, turkiska invandrare eller grekiska bönder, väntar vi på att den lilla svensken som bor i dem ska hoppa ut. De är alltså innerst inne moderna människor som vi, och har de några felaktiga uppfattningar skickar vi dit en expert som talar dem till rätta.

Fast vi kallar det inte för svenskhet, utan t ex modernitet eftersom vi i någon generation ansett oss ligga först. Det beror, enligt Göran Hägg, på vår isolering men också på att vi levit i en enhetlig kultur där vi kunnat enas om vad som skulle ses som progressiva idéer.

Och så det faktum att Sverige låg främst i ekonomiskt avseende, men i viss mån också socialt, under perioden från 50-talet till början av 80-talet. Sedan har vi halkat efter.

Dömd självbild

Göran Hägg menade att den typiska svenska självbilden är dömd, något som han ser som en av de glädjande konsekvenserna av EU-medlemskapet, men också av globaliseringen och, kanske framför allt, invandringen.

– Vi upptäcker att det finns människor som är förnuftiga och menar helt annorlunda saker på fullständigt allvar.

När det gäller EU som nationellt eller kulturellt dilemma hänvisade Göran Hägg till grundtesen i sin bok Reklamavbrott, om svenskhetens historia, nämligen att det man kan uppfatta som svenskhet är ett resultat av historisk utveckling, och att det rör sig om ganska unga kulturdrag: Svenska språket är en produkt av Gustav Vasas reformation, Lucia började sprida sitt ljus 1927 medan mid-sommarfirandet i modern tappning kom några decennier senare.

Annat som varit en del av den svenska kulturen har emellertid påverkats av EU-inträdet.

– Vi kan inte vara med i en allians som skickar ut trupper och har utrikespolitik och så påstå att vi är neutrala och alliansfria. Och detta är ett brott mot den politik som förts sedan 1812. Inte alltid med avsikt, det var många lyckliga slumpar som hindrade oss från att stödja det polska upproret på 1830-talet eller delta i dansk-tyska kriget, men vi har hållit oss neutrala och vi var neutrala redan innan det fanns öst- och västblock.

– Vår identiteten, vår nästan moraliska stormaktsställning under 50- och 60-talen, med Hammarskjöld, den har vi uppgivit och kommer att uppge. Eventuellt återkommer den typ av konflikter som vi hade före öst- och västblocket. Då får vi väl betala priset för att vara med i en stor allians.

Göran Hägg menade också att vi lämnat mycket annat av det som varit typiskt för vår socialstat och därmed vår kultur, som nykterhetspolitiken. Något som kommer att föra oss tillbaka till det förhållande som rådde före ”Bratten”.

Den, som han sa, fina svenska förbudspolitikerna med anor långt tillbaka som vi har förhandlat bort. Den ingår i den typ av social jämlikhetssträvan och omvårdnad som har varit typisk för de nordiska länderna, men kanske särskilt för Sverige, även före socialdemokratien.

– Den moderna välfärdsstatens enorma framgång i det här landet beror kanske på att vi, i detta kalla klimat, varit tvungna att ta hand om varandra. Tillsammans med den lutherska kyrkan har vi byggt

upp en övervaknings- och ta-hand-om-apparat som har ingått i svensk tradition.

Alla inte svenskar

Göran Hägg bekände att han för sin del tycker att det är ett stort dilemma, att EU-inträdet var en olycka men att nu när det är gjort får vi också ta konsekvenserna. Samtidigt ser han fördelar när det gäller den svenska kulturen: vi kan inte längre ha uppfattningen att alla andra också är svenskar.

– Vi upptäcker någotsånär anständiga människor som har en annan uppfattning. Dessutom får vi tillgång till ett större kulturområde, och jag tror inte heller att språket hotas. tvärt om kanske vi får en del alternativ till engelskan.

– Sedan är det min uppfattning att det kanske inte är värt priset. Jag tror att vi som det norska folket hade kunnat spjärna emot. De får ändå fortsätta att ha allt egendomligt och trevligt som de har, sin språkstrid och sina fundamentalistiska riktningar och allt detta som gör Norge till ett sådant annorlunda och sympatiskt land på många sätt.

Vi svenskar får för vår del, menade Göran Hägg, satsa på det vi har, som språk och litteratur. Och Lucia. Han tror inte alls på någon kulturell utplåning, på någon internationell hip hop-nation.

Och möjligen är det rent av så att detta att vi, som han ser det, givit upp den nationella suveräniteten och beslutanderätten har gjort oss mer intresserade av svenskhet.

– Vi sitter plötsligt och diskuterar vad som är det svenska kulturarvet, det hade varit otänkbar för 10-15 år sedan.

Moderatorn Johan Öberg pekade på risken för att klassklyftorna ökar, en situation som påminner om tiden för storstrejken 1909, då det svenska samhället var oerhört kluvet.

– Och voro vi neutrala? Det kan vi också fråga oss.

Sverker Sörlin, professor i miljöhistoria vid Tekniska Högskolan och August-prisad författare, pekade på den kluvenhet som uppstått i

många partier, och på sätt och vis också i nationen, på grund av EU-frågan. När man i början av 1970-talet förde upp EEC-frågan på dagordningen rådde tvärt om en påfallande stor enighet om att detta inte var aktuellt för Sverige. På 80-talet nosade man på frågan, utan att det hände något mer.

Svårt få igenom

– Det krävdes Ingvar Carlsson, det krävdes en kris, det krävdes en situation då man kunde smussla igenom just det här neutralitetsargumentet. Hade inte den mycket speciella förutsättningen rått så hade det varit svårt att vid en extra kongress för socialdemokraterna få igenom den här skrivningen.

Han menade dock att det finns en viss rationalitet i detta som de träter om, den halva av befolkningen som är i största allmänhet emot och den andra halvan som är i största allmänhet för.

Sverker Sörlin illustrerade med en diskussion om ett gemensamt europeiskt forskningsråd. Många enskilda stater har haft forskningsråd sedan ungefär Andra världskriget, men att man skulle släppa ut skattebetalarnas forskningsmedel till andra länder var inte aktuellt. Nu finns emellertid en sådan diskussion, i EU. Där ställde sig en italiensk politiker upp och undrade vem åhörarna trodde skulle vinna i ett tänkt krig mellan Europa och USA. Ingen trodde att Europa skulle segra. Sedan frågade han om det faktum att man i de europeiska länderna organiserar försvaret enskilt skulle ha någon betydelse för utgången. Alla höll med.

– Det är självklart att om man organiserar saker på nationell basis, som skulle kunna organiseras bättre internationellt, så blir man svagare.

– Jag tror att man kan föra den typen av resonemang kring väldigt många olika frågor. Den som t ex försöker hävda att det inte är meningsfullt att satsa på internationell samverkan när det gäller att få bukt med miljöproblemen gör det mot bättre vetande.

– De fyra friheterna, som nu också ska skrivas in i konstitutionen,

är också sådant som det är svårt att vara någon energisk motståndare till. De flesta människor tycker att det är ganska vettigt.

– Och vi kan mycket väl tänka oss en värld där EU som en stor aktör kan göra betydande avtryck inte bara i krishärdar utan när det gäller bistånd.

Sedan pekade Sverker Sörlin på det, som han menade, mest fundamentala av allt: freden. Han hänvisade också till intervjuer där t ex Tony Blair fått frågan varför man ska ha ”det här eländet på andra sidan kanalen”. Svaret var, kort och bestämt: Fred.

Sverker Sörlin undrade varför det är så svårt att få gehör för detta, som rymmer så mycket rationalitet och som så väldigt många människor på kontinenten tycker är rimligt? Så svarade han själv:

– Det är i högre grad de politiska ledningarna som vill utveckla det europeiska medan, låt oss kalla det, de djupare leden är emot.

– De gamla eliterna, i Sverige liksom i andra länder, behövde två århundraden, 1800- och 1900-talen, för att fostra sina medborgare till att bli djupt nationella. Som Göran var inne på är väldigt många av traditionerna ganska nya, och den föregivna folkkulturen är mer eller mindre uppfunnen av eliten.

Byggt med möda

– Sambanden mellan medborgarna i landet har man också byggt upp med stor möda, de har kommit med medier, med spridningen av mytologier.

Sverker Sörlin såg ”det moderna” som den starkaste motkraften till att söka sambandet med Europa. Han menade också att de politiska partierna bör dra en viktig lärdom av den situation som nu råder: Att man å ena sidan med sitt förnuft verkligen vill fördjupa ett samarbete, verkligen vill verka för ett svenskt engagemang i ett försvarssamarbete, i forskningspolitiken, frågor om bistånd och solidaritet på europeisk basis, en gemensam hantering av flyktingfrågor etc. Å andra sidan inte kan göra detta för att det finns en opinion emot.

– Och det är ju en utmärkt institution som vi kallar demokrati,

som vi har för att hantera detta dilemma; politikernas balansgång mellan att å ena sidan göra det man tror är rätt och å andra sidan försöka lyssna till opinionen.

Sverker Sörlin sa sig egentligen inte sitta inne med någon lösning på detta, men trodde att man bör formulera en ny svensk nationell ideologi som ligger bortom den gamla typen av modernitet.

– Nu grinar oss en gammal svensk mycket god solidaritetsideologi i ansiktet. Den som vill utveckla solidariteten ännu mer, på det sätt som t ex EU vill vara exponent för, stöter emot denna våg av misstro.

– Här tycker jag vi har ett dilemma som verkligen är genuint, som rör vid såväl partiernas innersta och demokratins kärnvillkor som vid nationens självbild och framtid.

Per Cramér, professor i internationell rätt i Göteborg, riktade helt och fullt in sig på svensk försvarspolitik i allmänhet och neutraliteten i synnerhet. Han konstaterade att svenska trupper deltar under NATO-befäl – i SFOR-styrkor i Bosnien, i fredsskapande åtgärder i Kongo – och att det i debatten ofta ses som en konsekvens av Sveriges medlemskap i EU, att den neutralitet som kanske nådde sin höjdpunkt under sent 70-tal och tidigt 80-tal gått förlorad och att detta i sin tur har lett till en förlust av nationell identitet.

– Det är en förändring, men det är inte alls en konsekvens av EU-medlemskapet utan av något helt annat. Och för att förstå det här måste man gå tillbaka och se vad svensk neutralitet var, hur svensk neutralitet uppkom.

– Svensk neutralitet är ju egentligen en liten stats anpassning till småstatsstatus, omgiven av hotande stormakter, och processen sker gradvis under senare delen av 1800-talet. När rysk-japanska kriget bryter ut 1905 så har det blivit en sådan starkt förankrad grundprincip i Sverige att man i neutralitetsdeklarationen talar om ”en städse neutral hållning” gentemot världens stormakter.

Nordisk solidaritet

Denna tanke att Sverige kanske skulle hålla sig utanför stormaktskrig begränsades emellertid samtidigt av den nordiska solidariteten, något som blev tydligt under dansk-tyska kriget på 1860-talet.

Under det första världskriget, som Sverige kunde hålla sig utanför genom en neutralitetsförklaring gentemot stormakterna, tillkom ett nytt element i den svenska utrikes- och säkerhetspolitiken.

– Neutralitet var fortfarande en grundposition, men nu tillkom den starka tilltron till möjligheten att överbrygga maktbalansen, möjligheten att få till stånd global kollektiv säkerhet inom Nationernas Förbund. När Sverige inträdde i NF 1920 fanns det en enorm tilltro till denna nya världsordning, som givetvis var långt ifrån perfekt. USA var inte med i NF, som kom att visa sig vara en ganska impotent skapelse.

Det är dock, enligt Per Cramér, viktigt att notera två saker:

◆ När Sverige inträder i NF säger man att plikterna enligt NF-stadgan har prioritet före neutraliteten, vi ställer upp när den kollektiva säkerheten så kräver. När sedan NF:s kollektiva säkerhetssystem kollapsade under 30-talet så återgår man till den hållning som man etablerade 1905, dvs att neutraliteten var stommen.

◆ Redan 1930 tar man från skandinavisk och brittisk sida klart avstånd från de tankar på regional europeisk integration som då framfördes av den franske utrikesministern. Han talade om att skapa en politisk integration grundad på en tullunion på den europeiska kontinenten. Från skandinavisk och brittisk sida var man oerhört skeptisk och menade att detta hotade att försvaga det globala systemet.

Den här hållningen rymmer tre element: en vision om global säkerhet, nationell neutralitet visavi stormakter i de fall den globala säkerheten fallerar, men begränsad av nordisk solidaritet. Man kan säga att den upprätthållits ganska konsekvent sedan dess.

Under Andra världskriget var neutralitetspolitiken i första hand ett instrument för att slippa dras in i stormaktskonflikten. Sverige gjorde avsteg gentemot båda de krigförande sidorna, beroende på den relativa maktbalansen i kriget.

– Pragmatiskt, ja. Amoraliskt, knappast.

Oerhörd tilltro

Efter Andra världskriget är tankegångarna återigen desamma. Sverige inträder i FN, med en oerhörd tilltro till systemet. Det innebär att Sverige ska vara lojalt mot den kollektiva säkerheten och delta i de sanktionsbeslut som säkerhetsrådet beslutar. Samtidigt deklarerar statsministern att om det inom organisationen, mot all förmodan, uppstår en tendens till uppdelning av stormakterna i två läger ska vi i Sverige inte låta oss drivas in i en sådan gruppering eller blockbildning.

– Och här har vi så att säga grunden till det kalla krigets neutralitetspolitik. En politik som formulerades i orden Alliansfrihet i fred, i syfte till att kunna vara neutral i händelse av krig.

Under kalla kriget kom stormaktsbalansen att utvecklas på ett helt nytt sätt: ryggraden var en ömsesidig försäkran om total destruktionsmed kärnvapen. Stormaktskrig var alltså inte längre något alternativ, det var antingen fortsatt fred eller total förgörelse.

I den här miljön kom små neutrala stater att få en speciell position. De bästa exemplen är de europeiska staterna Sverige, Österrike och Schweiz, som också mycket tidigt placerade sig ideologiskt i väst. Militärt var man dock neutral och stod alltså utanför maktblocken NATO och Warszawa-pakten.

Från svensk sida fanns det en oerhörd skepsis mot det som man såg som regional politisk integration i Europa, samtidigt som man var enormt rädd att diskrimineras handelspolitiskt i Västeuropa. Här fanns också skälet till att man 1960 bildade EFTA tillsammans med de västeuropeiska stater som stod utanför gemenskaperna, och

1972 ingick frihandelsavtal med EG. Den militära alliansfriheten försökte man fortfarande behålla.

– Dessa neutrala stater fick en mycket speciell roll, och det här är vad man brukar kalla den aktiva neutralitetspolitiken – att aktivt verka för fredens fortbestånd, snarare än att passivt undvika inblandning i stormaktskonflikten.

Det fanns överhuvudtaget en strävan att stärka de universella strukturerna. Det syntes allra tydligast genom att man aktivt deltog i FN:s fredsbevarande arbete. Styrkorna från neutrala länder var oerhört effektiva eftersom de inte kunde ses som agenter för någon stormakt.

– Sedan faller Berlinmuren i slutet av 1989, och den säkerhetspolitiska miljö som skapade detta, som varit formativ för den västeuropeiska integrationen, för neutralitetspolitiken i ett antal små europeiska stater, däribland Sverige, finns inte mer. Och det skapar naturligtvis en identitetskris.

Inte öst eller väst

Det här var också grunden för vändningen i början av 90-talet, för det svenska EU-inträdet. EU kunde inte längre sorteras in i öst och väst och blev nu ofarligt ur ett neutralitetsperspektiv. Det fanns alltså, ur den aspekten, inte längre något skäl för Sverige att inte bli handelspolitiskt integrerat i väst.

– Det här betyder också att utrikes- och säkerhetspolitiken måste omformuleras. Vi får helt nya former av säkerhetspolitiska hot. Frågan om territorialförsvar blir mindre viktig, medan andra hot i form av terrorism, spridning av massförstörelsevapen och så vidare blir desto viktigare.

EU bygger upp möjligheten att ingripa med trupp i globalt perspektiv där, påpekar Per Cramér, också svenska trupper ingår. Syftet är att utföra fredsbevarande och fredsskapande uppgifter efter mandat från säkerhetsrådet. Frågan om territorialförsvar omfattas däremot inte; EU är inte en försvarsallians.

– Jag tror att den svenska förhoppningen, på det sätt som Sverige agerar i dag, är att man försöker överföra mycket av svenska erfarenheter från kalla kriget till EU.

Att delta i fredsbevarande operationer, fredsskapande åtgärder osv är precis i linje med den hållning som Sverige har haft sedan 1945. Det innebär också att man mycket starkt understryker FN:s auktoritet när det gäller beslut om EU-operationer, liksom att man lägger vikt vid vad man kallar mjuk säkerhet, dvs användning av diplomati, fredlig tvistlösning.

Den utvecklingen vi i dag ser i EU är inte alls oproblematiske, menade Per Cramér. Framför allt finns det enorma skillnader mellan olika medlemsstater när det gäller inställningen till hur dessa militära styrkor ska användas. Från brittisk sida ser man det som ett sätt att, som Per Cramér uttryckte det, stärka den europeiska pelaren inom NATO och från fransk sida som ett medel att frigöra Europa från amerikansk dominans. Det finns alltså i dag, sa han, enorma spänningar inom EU när det gäller den här utvecklingen.

– Men min poäng är att den stora förändring av svensk utrikes- och säkerhetspolitik som vi sett sedan 1990, och som kanske accelererat efter Sveriges inträde i EU, egentligen inte primärt är relaterat till EU, utan till stormaktsbalansens upphörande.

Liknar mellankrigstiden

Mot den bakgrunden skulle man, menade Per Cramér, kunna säga att situationen i dag på vissa sätt liknar den under mellankrigstiden när Sverige gick med i NF.

Om vi skulle få en ny stormaktsbalans är dock frågan om vi har möjlighet att gå tillbaka till en neutralitetsposition, så som vi gjorde 1933.

– För att detta nationella trauma, som jag skulle vilja beskriva detta vad gäller utrikes- och säkerhetspolitiken, ska kunna lösas tror jag att det viktigaste för svenska politiska beslutsfattare i dag är att ge

den fortsatta alliansfriheten ett innehåll. Vad syftar den till? Vad vill vi, utrikes- och säkerhetspolitiskt, inom ramen för EU i dag?

Göran Hägg hänvisade återigen, med adress Per Cramér, till exemplet Schweiz, ett land som varit neutralt lika länge som Sverige. Nämligen sedan Napoleonkrigets slut. Schweizarna kommer också, menade han, att ha stora fördelar av att ha bevarat sin neutralitet.

– En dag blir det ordning i Ryssland, och inte i kommunistisk anda, och då kommer det att uppstå nya stormaktsmotsättningar.

Och då ligger vi illa till, då har vi exakt samma problem som förut.

– Vi kunde lära oss nåt av schweizarna, och av norska folket som även om de är med i NATO har satt sig på tvären mot allting.

Genom att följa Norges exempel skulle vi, enligt Göran Hägg, också kunna dra nytta av de ekonomiska fördelarna av ett samarbete, samtidigt som vi t ex skulle kunna behålla det svenska jordbruket.

Sverker Sörlin återknöt till Per Cramérs avslutande fråga: Vad ska vi egentligen göra säkerhetspolitiskt i Sverige, och inte bara i ljuset av en ny stormaktsordning.

Han menade dock att det i delar av den svenska politiken finns en riktninglöshet inför de aktuella utmaningarna.

– Man har under så oerhört lång tid varit duktig på att formulera en nationell politik i modernismens tecken, den var kongruent, den var framgångsrik, den var tydlig, den var påfallande brett omfattande.

– Den var grundmurad som nationell samlingsideologi. Och naturligtvis som ett blodomlopp i detta det sociala välfärdssystem som förde näring till Gud och var man.

Han underströk också det bekymmersamma i de politiska partiernas splittring. Det gör att man tappar kraft när det gäller att formulera de framtidsbilder som är så nödvändiga.

Per Cramér reagerade mot beskrivningen av den politiska eliten som visserligen rent rationellt ser vad som behöver göras, men som hindras av en motsträvig opinion.

Utpräglat elitprojekt

– Det finns en underton av elitism här och det är väl där, tror jag, som det stora dilemman med hela EU-projektet ligger. Och det är inget unikt svenskt dilemma, utan något som vi ser i nästan alla medlemsstater.

Han kallade EU ett teknokratiskt projekt som bygger på fransk byråkratisk tradition. Helt enkelt ett utpräglat elitprojekt med ambitionen att driva integrationsprocessen vidare, mot en allt fastare sammanlutning mellan Europas folk.

– Slutmålet är mytiskt, vi vet inte vad den slutliga unionen blir, och det vill man inte heller definiera. Problemet är bara att vi inte har fungerande demokratiska processer för att få legitimitet för den här EU-strukturen. Därför är den knappast hållbar på lång sikt.

Per Cramér bemötte också Göran Hæggs vurm för Norge och Schweiz genom att konstatera att dessa länder visserligen är inlemmade i den inre marknaden men har avstått från den politiska integrationen.

– Priset för detta är att inte ha något inflytande i beslutsprocessen.

Göran Hägg påminde emellertid om Per Cramérs tidigare tal om EU som ett elitprojekt:

– Det du pekar på är ett enormt dilemma. EU framstår ju som främmande för den välfungerande demokratiska tradition som vi haft. Plötsligt står ledarskiktet inom praktiskt taget alla partier för EU i den nuvarande formen. ”Mot ett mål fördolt för dig.” Vi skrider under deras ledning. ”Lita på oss, vi vet, vi har kartan”.

Han hävdade också att de som propagerar för EU vet, ur hans synvinkel lyckligtvis, väldigt lite om svensk kulturtradition. Genom att framställa sina motståndare som ”bonniga” gör de bort sig rejält.

– Är det något man inte ska utmana i Sverige så är det bonnigheten. Om man försöker genomföra en omröstning där Åsa-Nisse och Klabbarparn står på ena sidan och landsfiskalen och handlaren på den andra; det är självklart hur det kommer att gå i det valet.

Så en röst ur publiken:

– Stormaktsblocken är rivna. Men vi har Ryssland, det är inget som säger att det inte skulle kunna bli ett nytt stormaktsblock igen. Kommer då det andra stormaktsblocket att vara USA eller EU? I och med detta kommer man tillbaka till neutralitetspolitiken: vem är jag med, och var vill jag höra hemma? Så som det framställs hela tiden – att vi har ett enat Europa, ett EU, att alla är lika osv – det är en stor jäkla bluff. Vi kan börja med kulturen: Vi kan se norr och söder, det är skillnad som natt och dag. Vi kan aldrig bli ett enat Europa hur vi än vänder oss.

Inte i luven

– De utgick från vad de upplevt under Första och Andra världskriget. Det var brist på material, mat och sådant och i framtiden skulle ingen lida nöd. Så var det att Tyskland och Frankrike inte skulle komma i luven på varandra igen. Det är basen för allting.

– Men hur kommer det att se ut längre fram? Gemensamheten var väl bra i början, så länge det gällde handel, men sedan när det blev en union var det något helt annat. Vi kan se dagens händelser, med Buttiglione och kommissionen, en kommission av alla olika nationaliteter. Blir det en framtid av det?

Som svar, för att beskriva motiven för en integration i Europa under 50- och 60-talen, citerade Per Cramér Thomas Manns retoriska fråga: Skall vi ha ett tyskt Europa eller ett europeiskt Tyskland.

Han fortsatte med att berätta om motiven bakom kol- och stål-gemenskapen, om att sammanjämka två intressen. Å ena sidan det franska att ha en internationell kontroll över Tyskland. Å andra sidan det amerikanska intresset att låta Tyskland bygga upp sin tunga industri och sedan också återupprusta. Och det gemensamma intresset i kalla krigets namn att försvara den tysk-tyska gränsen.

– Du har helt rätt när du säger att grundtanken är integration som fredsordning. Att överbrygga konflikten mellan det germanska och det romanska Europa, mellan Tyskland och Frankrike.

Per Cramér menade dock att vi nu står inför betydligt större –

kanske för stora – utmaningar: Kan EU överbrygga den traditionella spänningslinje mellan ett västligt Europa som är romersk-katolskt och protestantiskt och ett östligt som är slaviskt-ortodoxt. Och gränslinjen mellan ett kristet Europa och ett muslimskt när-Europa.

– Jag håller helt med dig om att i ett långt tidsperspektiv ligger de stora farorna i just återuppkomsten av stormaktsbalansen. Ur ett EU-perspektiv är kanske det absolut viktigaste att få förtroendefulla relationer med Ryssland, Vitryssland och Ukraina och med randstaterna längs Medelhavets sydkust. Det kanske är det mest centrala för EU-utvecklingen överhuvudtaget i dag.

Johan Öberg påpekade att de nyblivna EU-medlemmarna har en mistro mot EU:s vilja att försvara dem mot Ryssland, de forna herrarna, och blir därför NATO-medlemmar.

Samtidigt som man kan uppfatta EU, särskilt Frankrike och Tyskland, som antiamerikanska och proryska. Att man förhandlar bort mänskliga rättigheter för att få feta handelskontrakt. Något som inte kan kännas tryggt och säkert för de f d Sovjet-medborgarna.

Fyra världsmakter

Och, funderade han, är det egentligen inte samma sak med Sverige, att vi i många avseenden känner oss mer befryndade med USA än med Europa?

Göran Hägg underströk att dagsläget, utan territoriella bråk och krig, inte kommer att bestå: Vi har bland annat ett stort krig i Irak som vi inte sett slutet på.

– Ett möjligt scenario är att vi får fyra världsmakter, enligt något som man skulle kunna kalla varannanstatsprincipen: Min granne är min fiende, men hans fiende är min vän. Och i det läget kan vi mycket väl få USA mot Europa mot Ryssland mot Kina. Då är vi tillbaka till läget före Första världskriget, med en entente.

Så medgav han att han tror att EU är ganska bra för Frankrike och Tyskland. Och att italienarna i alla fall kan tro att EU är deras stora räddning. Anledningen är att Italien inte betyder något för italie-

narna, att det inte finns någon italiensk nationalism. Inte ens Mussolini lyckades frammana några sådana känslor. Dessutom är de italienska myndigheterna som de är; ingen litat på dem. Annat är det med oss svenskar och vår tradition. Som Göran Hägg uttryckte det: med vår egendomliga myndighetstillit.

– Men övervakningen har gjort att myndigheterna har varit, i ett internationellt perspektiv, förhållandevis hederliga. Vi har en annan tradition, ett annat sätt att se på det, men ju mer vi kommer i kontakt med EU, desto svagare legitimitet får den för oss också.

– EU är bra för delar av Europa, men för Sverige är det dåligt. Därför har vi ett nationellt dilemma.

Enligt Sverker Sörlin var modernitetsprojektet i själva verket ett slags skandinavisk variant på den amerikanska utvecklingen, som svenskarna, med hans ord, drev med väldig omsorg.

– Det som jag tror ligger under allt detta har ett namn, och det är nationalism. Det finns i väldigt många länder, som den samlande tankeramen. Känslomässigt, men på många sätt även förnuftsmässigt. Det är den ideologi som politikerna stöter emot när de försöker driva det de vill och tycker.

Sverker Sörlin tog Tony Blair, som han kan följa från engelsk mark, som exempel på en politiker som han är förvissad om drivs av väldigt patos och fullständig övertygelse.

Mot bättre förstånd

– Men det har ju varit så i historien att vi haft människor som drivits mot det som förefallit vara bättre förstånd, just därför att de haft en vision och en övertygelse. Demokratin drevs i Sverige, åtminstone i ett visst skede, inte fram av någon folklig massrörelse. Oerhört länge fanns det de som sa att detta med demokrati var bottenkorkat, men som sedan ändå fick lov att ändra sig.

Johan Öberg undrade om de som frustrerat hävdar att man inom EU inte vet vad man vill, vilken framtid man vill ha, i själva verket talar om Sverige och vår egen brist på framtidsprojekt.

Sverker Sörlin trodde för sin del att det kan finnas ett samband: att är svårt att formulera en politisk framtid för Sverige eftersom det finns en förlägenhet inför stora frågor.

– Under regeringsförhandlingarna om EU framställdes det som om det var något i marginalen. Som att vi skulle kunna behålla nykterhetspolitiken och neutralitetspolitiken, att allt skulle bli ungefär som förr. Vi skulle bara tjäna på det; det var som något slags hästhandlartrick.

– Den europeiska dagordning omfattar fler och fler frågor, och det kommer mer och mer att bestämmas av, som det brukar heta, andra än oss själva. Med andra ord: man får dela makt. I den situationen är den här frågan om den svenska politiska framtiden helt enkelt inte möjlig att ställa isolerat, även den måste integreras.

Göran Hägg instämde till stor del, men i andra ordalag, i den uppmålade bilden och tillade:

– Det finns en väldig riktningssäkerhet.

– Det finns också – jag försöker formulera det så det inte låter som en konspirationsteori – en känsla hos den svenska politiska eliten att en hel del besvärliga beslut och åtgärder kommer att lösas via EU. En hel del impopulära förändringar här kommer att lösa sig, vi kommer att förstå att det på ett europeiskt plan ändå blev nödvändigt att t ex harmonisera lönerna.

Göran Hägg kom också in på det svenska valsystemet, på brittena.

– Vårt politiska system fungerade alldeles utmärkt under sent 40-tal och fram till 70-talet. Med de klara blockpolitiska motsättningar som fanns kunde den borgerliga oppositionen hindra socialdemokraterna från att begå allt för utopiska misstag. Å andra sidan lyckades socialdemokraterna bygga upp en socialstat som alla tyckte om. Det var en idealisk balans på det sättet. Nu fungerar inte det här systemet, vi har inte frågor av den naturen.

Per Cramér höll inte alls med Sverker Sörlin om att intresset för att formulera starka nationella positioner har minskat. Snarare tvärt om, hävdade han. EU är kollektivet av dess medlemsstater och beslut

sker huvudsakligen i en mellanstatlig förhandlingsprocess. Det är ett kattrakande mellan skilda nationella intressen.

– Det är oerhört viktigt att som medlemsstat i EU ha en klar nationell position. Behovet av en nationell politik minskar inte genom inträdet.

Ömsesidig tillit

– Men mycket av det som vi kokar ner till beslut, det är fråga om legitimitet för beslut inom EU. Vad är det som gör att vi accepterar ett system där 51 procent av befolkningen med legitimitet kan styra över 49 procent? Det bygger på att det i grunden finns någon form av gemensam homogenitet i befolkningen, det finns en ömsesidig tillit. Enligt all demokratiteori krävs den här formen av tillit för att en demokrati ska fungera. Det pekar på att det demokratiska systemet blir svagare ju större enheter det opererar med.

– Vi kan konstatera att i dag, i synnerhet efter utvidgningen, är de nationella särintressena i EU större än tidigare, inte mindre.

Per Cramér menade att enda vägen för att nå legitimitet inom EU är att öka de nationella parlamentens inflytande.

– Det är en svaghet att EU-frågor inte omformuleras till nationella politiska frågor i Sverige, det är inte det vi diskuterar inför nationella val. Men demokratidilemmat är inget svenskt problem, det är generellt i Europa.

En av åhörarna kritiserade Göran Hägg för att vara väldigt passiv. Vi ska se till att påverka Europa i positiv riktning, menade han.

– Dessutom ska vi ge Europa en plats i världen. Vi ska göra Europa till ett starkt instrument för att göra världen lite bättre. Inte minst gentemot USA.

Göran Hägg menade att vi får ta itu med det som vi fortfarande förfogar över nationellt, som att satsa på kultur. Så medgav han att det finns sidor av EU som man inte kan vara principiell motståndare till, som frihandel.

Och så måste vi från svensk sida, och med svensk kultur som

grundval, verka för mer legitima demokratiska institutioner. I det sammanhanget kan vi för övrigt lära av andra i historien, inte minst från uppbyggnaden av USA.

– Vad gör vi när någon centralt belägen stat i EU vill bryta sig ut, alltså en Sydstatssituation, frågade han och tillade:

–Det är ett kusligt framtida scenario, något som man inte talar om. Det finns en mängd problem som man överhuvudtaget inte låtsas om.

Göran Hägg liknade den svenska EU-propagandan vid, som han menade, de felaktiga retoriska medlen inför högertrafikomläggningen: det här ska vi klara av, för nu ska vi med. Sedan överlät han faktiskt sista ordet till Johan Öberg:

– Gå med i högertrafiken för att förändra den.

THOMAS JORDAN ULRIKA KNUTSON GÖRAN ROSENBERG

Det kan inte hända här – föreställningar om trygghet i en otrygg värld

”Om människor tvingas välja mellan demokrati och säkerhet så kommer de att välja säkerheten.” Moderatorn Johan Öberg citerade den tyska sociologen Ulrich Beck, och tillade, denna dag då det slutgiltigt konstaterats att George W Bush återvalts:

– Och möjligen är det lite av det vi sett i presidentvalet i USA.

Sedan gjorde han en inledande återblick, ur svenskt perspektiv. Om hur aktivt Sverige handlat utomlands, genom bistånd och nedrustningspolitik. Men hur vi nu, när moderniteten är på väg att spricka och vi lever i en ny tid som präglas av en stor ovisshet om vart samhället är på väg, ställs inför en otrygghet. Hur det som aldrig kunde hända här börjar hända här.

– Svenskarna känner sig otrygga och besvikna på sin modell, och jakten på säkerhet inleds på ett sätt som ibland t o m påminner om den amerikanska valkampanjen.

Sedan gick ordet till Thomas Jordan, docent på Institutionen för arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet, som ställde den, som han sa, grundläggande frågan:

– Klarar vi av att hantera de utvecklingstrender som finns, och göra det på ett sådant sätt att det går att upprätthålla ett humant samhälle?

Thomas Jordan har omsatt frågan i forskning och intervjuat beslutsfattare och tjänstemän på olika myndigheter för att ta del av deras tankar om vad som gör att ett samhälle kan upprätthålla säkerhet, stabilitet och mänskliga förhållanden. Alltså om konstruktiva sätt att hantera de konflikter som finns.

Inga tydliga visioner

– Bilden av att vi är på en gemensam resa är svår att upprätthålla. Kanske gör det att många människor känner att det är svårt att ha några tydliga visioner om vart utvecklingen ska gå i framtiden. Internationaliseringen gör också att de ekonomiska systemen blir väldigt svåröverskådliga och svårstyrbara. Se bara på diskussionen

om SAAB i Trollhättan och vem som egentligen bestämmer vad ska hända där.

– Och så har vi migrationen och de många olika konsekvenserna av den.

Det sker alltså en rad djupgående förändringar av samhällskulturen: individualiseringen, nya medier, nya sätt att skaffa sig information, nya sätt att bygga åsiksgemenskaper och driva olika frågor som man ser som viktiga. På gott och ont.

– Vad behöver vi då lära oss för att klara utmaningen? Jag tycker att det är en väldigt intressant tankemodell att ett samhälle försöker utveckla de färdigheter som behövs för att hantera de situationer som man hamnar i. I ett samhälle där den fysiska osäkerheten är väldigt stor sysselsätter man sig med att skapa säkerhet, ordning och stabilitet. Här i Sverige har vi ju haft en lång period då vi känt oss rätt trygga och säkra, och därför kunnat frigöra resurser och uppmärksamhet för att bygga upp annat som kändes viktigt – rättvisa, grundtrygghet, det materiella, säkerhet och välfärd för olika grupper. Nu pressas däremot mycket tillbaka, och vilka färdigheter behöver vi då?

När Thomas Jordan intervjuat t ex företrädare för myndigheter, departement och politik har man talat just om vilka färdigheter vi behöver: Förmågan att hantera komplexitet. Förmåga och instrument för att överblicka utvecklingen över lite längre tid än nästa budgetperiod. Och färdigheter för att förstå den mångfald av olika perspektiv och föreställningsvärldar som finns.

– Efter vad jag får höra tycker jag nog att det finns en hel del personer som har de rätta färdigheterna. Däremot har vi en samhällsapparat som inte är byggd för att klara de här utmaningarna särskilt väl. Mycket behöver utvecklas, och jag tror att det handlar om att t ex lära sig att se komplexa orsaker och konsekvenser och att kunna överbrygga de revir som man möter.

Enligt Thomas Jordan är samhället indelat i olika sektorer som ofta har lite svårt att kommunicera med varandra, helt enkelt för att man ser saker på väldigt olika sätt. Han poängterar att vi måste lära oss att kommunicera mellan de här ”stuprören”, att se på problem

med flera olika glasögon och att förstå vad som händer inuti människor.

Hur människor reagerar

– För det är väldigt tydligt när det gäller Sverige; vi är så bra på att förstå den yttre komplexiteten, men är inte fullt lika bra på att förstå och tillämpa kunskaper om hur människor reagerar i olika situationer.

– Vilka erfarenheter måste en ung invandrarkille göra för att känna något slags förbundenhet med det omgivande samhället? Hur måste poliser agera när de möter våldsamma demonstranter eller kriminella gäng, för att inte sabotera känslan av att vi hänger ihop och att vi på något sätt har ansvar för att se till att det inte barkar åt helsike?

– Hur bär vi oss åt för att kommunicera djupgående värdekonflikter när vi har att göra med väldigt olika identiteter och föreställningar om hur saker hänger ihop, och vad som borde hända.

Thomas Jordan konstaterade att det är en väldigt central utmaning att utveckla de färdigheterna, att se och förstå vad som händer i den typen av konflikter och hur vi kan hantera dem på ett sådant sätt att vi bygger någon form av kontakt, snarare än att skapa djupare klyftor.

Rubriken för kvällen fick Ulrika Knutson – kulturjournalist, författare och gästprofessor på JMG – att associera till en film av Ingmar Bergman, från tidigt 50-tal. Den heter alltså Sådant händer inte här, är enligt henne en av regissörens allra sämsta filmer och ett slags thriller i kalla-kriget-miljö ”med skumma kommunistiska infiltratörer bakom varje buske”.

– Sådant skulle kunna hända här men gör det lyckligtvis inte. Thrillerns främsta funktion är just trygghetsskapande.

– Sådant händer inte här, inte i det svenska folkhemmet som inte känner av några styvbarn eller kelgrisar. Thrillertiteln har på drygt 50 år förvandlats till någon sorts bruksanvisning, en varudeklaration

som på något sätt fungerar som en trygghetsskapande besvärjelse mot verkligheten.

Och enligt Ulrika Knutson är den flitigt i bruk: Den tas fram varje gång ministrar mördas, jättefärjor sjunker, mänskliga rättigheter kränks och när värdesystem kolliderar mer eller mindre brutalt. Sådant händer helt enkelt inte här, annat än som undantag.

Ulrika Knutson deklarerade att den ojämförligt största politiska händelsen i hennes medelålders liv är murens fall 1989.

– Det som hände skedde till samfällid förvåning, inte minst Gorbatjovs egen, han som ändå tog en av de första stenarna.

Stå pall

– Det mest skrämmande med Sovjet-systemet var dess statiskhet, i motsats till kapitalismens dynamik. Och systemet skulle i princip kunna stå pall i tusen år. Det sa en rysslandskännare, han gav det tusen år men det tog tre. Muren föll och dynamiken blev total. Men det visade sig att muren stod uteslutande på deras sida och inte på vår.

Och enligt Ulrika Knutson lever vi i Sverige fortfarande enligt devisen Sådant händer inte här. För ingenting har förändrats, utom att tjuvligor från Baltikum härjar värre i svenska sommarstugor och hotar den enskilda tryggheten på svenska östkusten.

En annan politisk händelse som Ulrika Knutson förutsett, och som kommer att påverka livet i hög grad, är hennes placering i befolkningspyramiden. Nämligen att hon är lillasyster till den stora fyrttioalstgenerationen.

Det som fick henne till verklig insikt i den saken var när Östergötlands läns landsting presenterade sina prioriteringslistor inom sjukvården. Och det samma vecka som biskop Ytterberg kom med sitt första framtidsbetänkande. Där skrev han att med nuvarande balans mellan produktiva och icke-produktiva medborgare behöver hennes generation yrkesarbeta till 79 års ålder för att ha råd att gå i pension och upprätthålla nuvarande standard i vården.

– Det var lätt att konstatera att min generation, när vi väl är i behov av starr- och höftledsoperationer, inte kommer att få en sängplats en gång. Alla är upptagna av ännu skröpligare fyrtialister. Vår enda chans att komma in på sjukhuset blir att hugga tag i ett bäcken och ge de äldre storasyskonen ett handtag.

– Det är anmärkningsvärt att svenska politiker, det gäller alla partier, inte vill kommentera det här framtidsscenarioet, som vi alla som konsumerar medier den här veckan faktiskt tänker på. Det kastar en svart skugga över hela min generations allra basalaste trygghetsbehov: Vad händer när vi blir gamla?

Ulrika Knutson konstaterade att det överansträngda system som Ytterberg varnar för redan är ett faktum. Hon menade också att vår politiska kultur inte bygger på sparande för framtida konsumtion, och att vår politiska debatt inte bygger på att nyansera eller fritt skissa framtida scenarier. Vår politiska debatt berör ogärna politiska frågor i praktiken, för det blir så obehagligt. Sådant händer ju inte här. Och inget politiskt parti skulle tjäna röster på att initiera den här debatten.

– Jag tycker att själva tystnaden, kommunikationens motsats, är djupt obehaglig. Inte minst för att vi snart sitter med lösningen i knät, och det blir en privat lösning. Till kvinnorna efter råd, lägenhet och fallenhet.

Samma tillfredsställelse

– Även på den punkten kan det vara intressant att se vad som händer inuti människan.

Ulrika Knutson funderade över om det ökande historieintresset i själva verket är en sorts svar på trygghetsnarkomanins intensiva sug. Det förflutnas frågor verkar ju lättare att besvara, och ger samma tillfredsställelse, menade hon.

– Och jag har roat mig med att rota i det nyss förflutna, närmare bestämt i tjugotalet som är startbana för det moderna projekt som Johan talade om. Tjugotalet är ett ganska anonymt årtionde, före

trettioalet då allting hände. Det är det sista stora liberala årtiondet. Innan socialdemokratien på trettioalet tar ett fast grepp om frågorna, reformerna, samlar livsstilsfrågorna under en hatt och attraherar de intellektuella och samhällsbyggarna.

Ulrika Knutsson kallade tjugotalet en dynamisk tid som får vår att verka stillastående, i det enskilda fallet och när det gäller den enskilda människans trygghet. Det är en tid som präglas av TBC och gigantiska klassklyftor. En tid av stora förändringar och motsättningar på arbetsmarknaden – strejker och lockouter. Det är klassrörelser och uppkomsten av nya klasser. Enorma förmögenheter byter ägare efter kriget. Emigrationen har aldrig varit större än då, 60 procent av befolkningen bor på landet och landsbygden har konstant kris på grund av arbetskraftsbrist.

Det är också den tid då alla de sociala reformerna förbereds, diskuteras som utopier. Befolkningsfrågan dominerar samtalet fullständigt, t ex i den liberala, radikala veckotidningen Tidevarvet.

– Gissa om de konservativa och värdekonservativa anser att tryggheten är hotad.

Tidningen Tidevarvet initierades av Fogelstadgruppen, en grupp radikala kvinnosakskvinnor och fredskämpar som Ulrika Knutson skildrar i sin senaste bok, Kvinnor på gränsen till genombrott.

– När man i historien tittar på de här kvinnorna, som av olika skäl inte blev sin klassdisposition trogna, kan det verka som att de grep sig an det moderna projektet med samma frustande förtjusningen som de sociala ingenjörerna, åtminstone i vår historieskrivning. De skriver till varandra i brev: Det är som jag tycker en ny tid födas, och vi får vara med.

Över klyftor och skrankor

Enligt Ulrika Knutson var inte det unika med Fogelstadskolan, som folkbildningsexperiment, att man där ville skola kvinnorna till medborgare som skulle utöva sitt samhällsinflytande efter att de fått rösträtt 1921. Den stora frågan är viljan att tala över kulturklyf-

torna och samhällsskrankorna. Att man kvoterade in kursdeltagare från alla samhällsklasser, med stipendier för de mindre bemedlade. Att läkare, advokater, intellektuella, lärare, hemmafruar och industriarbeterskor arbetade och studerade ihop. Målet var inte att ge alla en demokratisk grundutbildning utan att de skulle utbyta erfarenheter.

– Modet att ställa frågorna på det sättet skulle våra dagars politiker, intellektuella och aktivister låta sig inspireras av.

Ulrika Knutson citerade Emilia Fogelklou, bl a religionspsykolog och ständig föreläsare i Fogelstadskolan, när hon säger att ”där det är nåt på tok med hjärtelivets hälsa då märks det både på individen och i statskroppen”.

Och ur Vila och arbete från 1924: ”Förmågan att beundra och värda och offra sig för personer, t ex åldriga anförvanter eller en sjuk vän, synes nästan ha dött ut. När en intellektuell vakenhet, nykterhet, renlighet och skötsamhet visar en utomordentlig höjning av nivån i stort sett. Kort sagt, de medvetna dygderna har vuxit i kraft, det undermedvetna livets krafter har sjunkit i kurs. Lyssnandet, mottagligheten, förstående är bortträngda av talförheten, självhävdelsen och företagsamheten.”

Det är tre saker som slår Ulrika Knutson när hon läser texten som skrevs för 80 år sedan, säger hon: För det första att den konstaterar att mottagligheten och företagsamheten båda har sitt berättigande. Det var inte bättre förr. Vakenhet, renlighet och nykterhet är inte att förakta.

För det andra: Konstaterandet görs utan genusbestämning. Kan vi formulera det på samma sätt i dag?

– Varje gång jag tänker på att 20-talskvinnan Emilia Fogelklou inte plockar fram kvinnornas vårdande roll så vill jag ta henne i famn.

För det tredje: Vad betyder det undermedvetna livets krafter för tryggheten, när sådant händer här? Hur lägger vi upp psykförsvaret. Eller med Emilias ord ”det andliga försvaret”.

Göran Rosenberg, journalist och författare, deklarerade att han tänkte börja med att, som han uttryckte det, suga på ordet självbild.

Det är, sa han, bara människor som kan hålla sig med någon självbild. Alltså bilden av sig själv i förhållande till något annat eller satt i ett större sammanhang. Och det betyder också att vi har förmågan att se oss själva utifrån. Ingen människa klarar sig utan en självbild. I alla fall inte med hälsan i behåll.

Sträva efter annat liv

Och arten människa skiljer sig från andra genom att hon har ett språk, har ett minne, en horisont framåt och en horisont bakåt. Hon kan föreställa sig sin egen död, och en tillvaro efter sin död. Hon kan också föreställa sig ett annat liv än det som hon själv just nu lever. Och hon kan sträva efter att leva ett annat liv.

– Det gör att hon hela tiden har ett behov av att försöka förstå vad hon gör här, och att försöka hitta en plats i denna tillvaro.

– Vi är både individer och samhällsvarelser, det skapar hos oss ett väldigt starkt behov av att foga ihop de här två egenskaperna till en berättelse, och man skulle i stället för berättelse kunna säga självbild.

– Utan andra människor blir vi inte människor. Om man låter ett litet barn uppfostras av t ex vargar eller lodjur så blir det inte en människa. Det blir en människoliknande varelser utan grundläggande mänskliga egenskaper och förmågor; utan språk, kommunikationsförmåga eller förmåga till sympati eller empati.

Vi måste, poängterade Göran Rosenberg, försöka jämka vårt behov av att finna mening i tillvaron med ett samhälle som befinner sig i rasande snabb förändring. Det är dessutom ett samhälle där den yttre förklaringen punkteras av nya rön, nya insikter, nya tekniker.

– Vi lever alltså på ett ständigt gungfly sedan ett antal år, sedan Gud dog. Det är lite oklart när Gud dog. Gud avgjorde den berättelse som vi levde i, som att det var verklighet. En självbild fungerar i och med att vi inte tänker på att den finns.

Tjugo- och trettioatalen var just en period då man efter chocken efter Första världskriget försökte sopa bort resterna av det som varit, och konstruera nya utopier, nya idéer, nya ideal. Vi vet hur det gick.

Göran Rosenberg kallade tiden under och efter Andra världskriget för en febril period av självbildsanalys och självbildssökande i hela västvärlden. En rad böcker tog återigen upp temat om vilken individ som föds i det moderna samhället, där vi inte har någon självklar anknytning och saknar nedärvd moral eller fostran. Individen blir mer och mer en produkt av yttre påverkan, det som man talar om som den gruppstyrda individen.

– Och varför hade man blivit så febrilt intresserad av detta? Jo, för att man med fasa hade sett hur denna intellektuella, kunniga, renliga, hygieniska människa över några år kunde förvandlas till ett monster, uppgå i totalitära rörelser, begå de mest fruktansvärda brott. Och sedan på kvällen gå hem och pussa barnen.

Starkt kitt

Enligt Göran Rosenberg är Europa i stora delar ett samhälle som har fått sina grundläggande berättelser – nationalism, framsteg, välfärd – ifrågasatta, knäckta och omruskade. Det var stora samlande begrepp och idéer som under 1900-talets första decennier kunde fungera som ett starkt kitt för samhällsbyggandet.

– Sverige har inte på samma sätt fått sina myter ifrågasatta. Det gör att vi i ex har svårt att etablera oss i Europa, och att ta till oss det faktum att vi i så många avseenden lever i en globaliserad värld.

Göran Rosenberg pekade på Förenta staterna som ett annat samhälle som inte fått sin grundläggande samhällsbild knäckt. Ja, det är ett samhälle som inte ens fått sin nationalism ifrågasatt, där nationalismen inte bara är något bra utan en bärande samhällsidé. Eftersom nationalismen aldrig har gått förlorad och aldrig begått några illdåd, åtminstone inte i självbildens perspektiv, är den fortfarande en stark kraft.

– Länder som inte har fått såna här väldigt starka nyföreställningar ifrågasatta får svårare att byta självbild. Att koppla samman individens behov av frihet och utveckling med de sociala krav som vår tid ställer.

Myten, sa Göran Rosenberg, kan ha allt mindre med verkligheten att göra, som världen verkligen ser ut. Det ingår t ex inte i den amerikanska självbilden att landet är mer beroende av världen än det var för 10-20 år sedan, och inte kan gå sin egen väg.

– Förr eller senare kollapsar naturligtvis självbilden, och det gäller även den svenska, med förnuft, rationalitet, välfärd.

Johan Öberg undrade om Thomas Jordan tycker att utvecklingen går mot en mer diversifierad bild, av oss själva och av andra. Eller om det inte snarare är så att dessa bilder hela tiden blir, som han sa, smälare.

Han jämförde med de människor som var verksamma på Fogelstadskolan, som han uppfattade hade en otroligt rikhaltig bild av både sig själva och av andra. Ibland kunde bilderna t o m vara väldigt motsägelsefulla.

Själv motsägelsefulla

– Det är otroligt befriande när man läser Ulrika Knutsons bok, att få möta människor som inte skäms för att ibland till och med vara själv motsägelsefulla, i namn av en god sak.

Thomas Jordan svarade genom att beskriva en akademisk modell av olikheter i föreställningsvärldar, som han menade kan vara användbar för att förstå vilken brytningstid vi befinner oss i.

Enligt modellen finns det fyra olika typer av politiska föreställningsvärldar:

1) DEN MYTISKA, som vi i dagligt tal kalla fundamentalistisk. Alltså föreställningen att det finns en värld där det onda och det goda och det som är rätt och fel är en gång för alla fastlagt. Det gäller bara att hitta fram till rätt auktoritet som kan tala om hur världen ska vara ordnad.

2) DEN MYTISK-RATIONELLA. Det gäller alltså att ta till de medel som behövs för att vinna kontroll över dessa destruktiva krafter. Den världsbilden är fortfarande väldigt stark i USA .

3) DEN RATIONELLA. Man hävdar att ett anständigt samhälle bara kan byggas på principer. Vi måste ha rättigheter och skyldigheter, alla måste bli behandlade lika inför lagen, och vi måste bygga upp ett samhälle som vilar på något slags opartiska regler.

– Problemet med den föreställningsvärlden är att den ofta är identifierad med något slags ideologi eller samhällsform som man försvarar och tycker är bra, och man ser kanske inte att vi behöver hitta olika lösningar för olika unika situationer.

4) DEN VISIONSLOGISKA, som innebär att man har en grundläggande identitet och att vi befinner oss i en process och förändring. Man identifierar sig inte med en viss samhällsform utan med vissa väldigt övergripande existentiella värden.

– Jag tror att vi är i en brytningsfas, där vi är på väg från den rationella föreställningsvärlden till den visionslogiska, eller i alla fall borde vara det. Vi måste lära oss att se oss själv som om vi är inne i en ständigt förändringsprocess. Och vi kan inte identifiera oss med ideologier eller samhällsformer utan måste i stället orientera oss mot mer fundamentala värden.

Thomas Jordan menade att vägen ur den depression som finns – och som beror på att det inte längre existerar några trovärdiga utopier och ideologier – handlar om att vi måste utveckla en känsla av vad som verkligen är viktigt i livet. Och då inte bara för oss, utan för människor i allmänhet. Vi måste också i varje situation hitta sätt att verka för de värdena.

Göran Rosenberg påstod att han blir lätt nervös av en sådan rationell uppdelning av olika självbildstyper. Det ledde honom in på tankar om att det finns ett departement eller någon annan klok organisation som möjligtvis ska leda oss in i en bättre självbild.

– Man får börja se hur människan i varje situation faktiskt måste hantera väldigt grundläggande problem och utmaningar. Det kan sitta hur många kloka, upplysta akademiska människor som helst och säga att nu har vi en visionslogisk värld, tänk på det i stället för att vara rädd för att du blir arbetslös, för att du inte kommer att få någon sängplats när du blir gammal, eller för att era barn skiter i er.

Förankringspunkter

– Det vi försöker att upprätthålla är ju det här samhället som gett oss så mycket frihet, så många möjligheter, samtidigt som det organiserat våra förpliktelser, våra sociala relationer på ett oerhört sofistikerat sätt. Det bygger på föreställningar, idéer och uppbyggande av relationer mellan väldigt många människor. Och detta måste vi hantera i en värld där gränserna upplöses ytterligare, där gamla förankringspunkter som t ex arbetet, som människan kunde organisera sin tillhörighet kring, inte längre kommer att spela den rollen.

– Saken gäller ju inte om vi ska överleva som människor, utan vilken typ av samhälle som vi klarar av att hantera.

Göran Rosenberg önskade också att den diskussion som vi för i vårt samhälle skulle handla om väldigt elementära saker, som hur vi fostrar våra barn och hur vi skapar sociala nätverk där vi kan få en känsla av tillhörighet och mening.

En röst ur publiken:

– Ulrika nämnde murens fall och jag ser det som ett slags metafor. Vilka murar behöver vi svenskar riva, såväl materiella som immateriella?

– Och så till Göran: Människans berättelse i den postmoderna tiden präglas inte bara av uppbrott utan också av något slags diskontinuitet och avbrott.

Ulrika Knutson menade att hon bara kunde försöka är att ställa frågan vidare metaforiskt, och påminde om diskussionerna i Tyskland, inför återföreningen. Hur det fanns många röster som sa att

man skulle skynda långsamt, och hur man ganska länge höll kar vid den gamla tudelning.

–Vår egen Lars Ohly sa häromdagen att han grät när muren föll, och det säger han i år. Jag kan inte hjälpa att jag tycker att det är konstigt. Günter Grass grät inte, men han var en smula försiktig: hur fort skulle en återföreningen gå. Och jag tycker inte att man kan spotta på den funderingen så här långt i efterhand, för på det individuella planet innebar det en stor dos otrygghet. Och trygghetens upphävande manifesterade sig på mängder av olika sätt; våldsamare, brutalare i öst än i väst. Det blev inte paradiset vid återföreningen. Och i väst klagade man på pålagorna och skatterna, hur dyrt det blev att ta hand om de fattiga släktingarna i öst.

Ulrika Knutson tänkte också på Wolf Biermann, som varit beroende av muren, som blivit förvisad från öst som samhällets fiende och som förgäves krävt rätten att få komma tillbaka.

– Hans kritik gällde diktaturen i öst, och systemet i väst och dess omänskliga, människokrossande maskin. Han försökte se med två ögon. Och bejakade ju hundra procentigt murens fall.

Politiskt och poetiskt

– Jag minns en sak som Wolf Biermann sa i hela den här diskussionen: ”Den som inte är förvirrad i vår tid är en idiot”. Och jag blev upprymd av det, det var så skönt att höra det av någon som visste mycket och som hade uttryckt det politiskt men framför allt poetiskt. Det var nästan den vettigaste kommentaren till skeendet.

– Men i Sverige är ett sådant påstående inte direkt trygghets-skapande.

– Men Fogelstadsdamerna hade grepp på det, undrade Johan Öberg.

Ulrika Knutson instämde: Ja, i viss mån, de var ju också produkter av sin tid. Och tillade att de som är roligast att läsa i dag är de som hade sin kristna uppfattning.

– Men de är ju inte några som söker trygghet i statskyrkans murar, utan de drar konsekvenserna av sin förvirring och av sin demokratiska och moderna lidelse. Nästan alla slutade som kväkare. Där slapp de statskyrkans trygga murarna, och de var också mycket kritiska till partikulturen. De var liberaler men i sina uppfattningar pendlade de från djup värdekonservatism till att också hamna i knät på kommunismen, för att de såg Sovjet som fredsgaranten efter kriget. Så folkpartiet tyckte att de var lite väl virrvarriga, och det kan jag förstå.

Här tyckte Ulrika Knutson att det passade med ett Fogelkloucitrat, från 20-talet, apropå den tidens förvirring och fragmentisering.

– Och vi lever i en spillrornas värld, säger hon. Precis som efter Första Världskriget, det var något ofattbart, detta krig som alla trodde skulle bli ett ärofullt, kort slag och ett kulturellt renande bad för den bortklemade ungdomen över hela Europa. Det blev inte så, det var en utdragen slakt i fyra år som ingen som startade det kunde förutse.

”Förgäves ondgör man sig över dadaismen och futurismen på konstutställningarna. De är helt enkelt psykiska spegelbilder av oss själva. Ta ett stycke målarduk med en mansklack, en tredjedels bilring, två hela gatstenar och en kjolsnibb. Inte är det så mycket monstruösare än skolschemat eller tidningslöpsedeln eller Versaillesfreden”.

– Snacka om självbild. Det var inte populärt att ställa ut futurister i Sverige 1924.

– Jag tycker att hennes sätt att närma sig tingen och tillståndet – det finns frisk luft. Liksom i det Biermannska påståendet: Den som inte är förvirrad i vår tid är en idiot. Och det har ju inte minskat i betydelse sedan 1989.

Ett problem, menade Ulrika Knutson, är att vi vet så lite om andras självbild. Att vi sitter och putsar på vår egen och så inser vi att ungdomens självbild är en annan, och ungdomarna har olika självbilder, och mamma och pappa har en.

– Snarast är det väl de som har den vidaste, skulle jag vilja säga.

Bejaka förvirringen

– Det är samma sak med det här, förvirringarna ser olika ut. Jag undrar om vår basala trygghet är så utsatt och prövad att det är snobberi att bejaka en del av förvirringen? Har vi nått vägs ände? Eller talar man på något annat sätt om det här 2004 än man gjorde 1989? Och är det för att det nya kriget ligger emellan oss?

Göran Rosenberg menade att ”murarna” till stor del handlar om ett avstånd mellan människors egna erfarenheter av hur saker och ting är, och den rådande föreställningen om verkligheten. Och det blir inte bättre av att vi lever i en starkt mediaburen värld, där verkligheten numera kommer till oss på så många olika sätt och i så många skepnader. Och framför allt i så många fiktiva förklädnader.

– Det blir också oerhört svårt att relatera sig till vad är verkligt, vad är jag, vad är min uppfattning.

Göran Rosenberg hävdade att Sverige ganska länge levt med en ”mur” i form av föreställningen att moraliska konflikter egentligen är missförstånd. Han påminde också om att detta var en av filosofi-professorn Ingemar Hedenius teser: moraliska konflikter beror på olika kunskaper, skillnader i faktaunderlag.

– Denna tilltro till det sakliga, fakta, kommittéväsendets enorma roll i detta land, konsensusprincipen. Att vi visserligen inte är överens men om vi sitter och resonerar och utreder och lägger alla fakta på bordet så kommer det att visa sig att den här motsättningen var en chimär.

– Jag tror att detta kunde fungera i ett land av Sveriges typ under lång tid på olika omständigheter, historia, tradition och inte minst självbild. Och detta är en av grundvalarna för en makalös succé.

Göran Rosenberg poängterade att det är helt uppenbart att moraliska konflikter inte är sak-konflikter, att värdekonflikter inte handlar om olika uppfattningar i sak utan om olika värden. Och så instämde han med Thomas Jordan att vi måste lära oss att hantera värdekonflikter på ett helt annat sätt än vi varit vana vid.

– Sverige har en mur att riva, som kanske är högre än i andra

samhällen som varit vana vid mer konflikter, mer mångfald. Det har dock inte alltid varit till deras fördel, vi har haft det bra. Det är också därför som vi håller så krampaktigt fast i några av de här sakerna. Men vi har en stark, mental, politisk mur som vi måste börja hamra lite på för att bli bättre förberedda på att leva i den här världen.

- Det finns inget framsteg som är givet, det hänger på oss.

Ny medeltid

Göran Rosenberg menade också att det finns en stor risk för att världen kommer att utvecklas åt ett annat håll om vi inte lyckas i den här globaliseringens tidevarv, att vi får en ny medeltid. Inte ideologiskt, men politiskt och socialt. Med mycket större klyftor, starkare motsättningar, kanske olika typer av handelskonflikter.

- Det hänger helt och hållet på vår förmåga att berätta oss väl samma med det nya mångfacetterade världsläget.

Apropå detta att vi måste lära oss hantera värdekonflikter ville Ulrika Knutson inflika att det var importen av det anglosaxiska tänkandet som var den enda frälsningen för detta, som hon uttryckte det, klämda Sverige som skulle avhända sig sitt tyska arv.

- Det var en storstädning, tyskeriet skulle också ut ur filosofin och allt som luktade metafysik, och där använde man den logiska positivismen som redskap. Och fort gick det.

Hon återknöt också till Göran Rosenbergs första anförande, till hans fråga om när Gud dog, och menade att det faktiskt finns ett konkret svar: det var 1949 och det var Ingemar Hedenius som såg till att det blev så.

- Han använde den logiska positivismen som metod för att visa att det var en självmotsägelse att vara kristen och intellektuell. Det gick som det gick, och därmed föll en stor del av det svenska värdebygget, som ju var så kopplat till kristendomen.

Ja, Göran Rosenberg höll med, det stämmer att värdebygget en gång i tiden var kopplat till kristendomen, och framför allt på 1800-

talet. Sedan invände han när det gällde tyskeriet som skulle rensas ut med det friska anglosaxiska.

– Det var alldeles för mycket svenskt som inte längre gick att ha rumsrent och det var värdenihilismen, det var föreställningen att det inte fanns någon moral ovanför eller utom lagen. Det vill säga i förlängningen att lag är rätt. En tankegång som naturligtvis hade något intellektuellt för sig till dess nazismen visade vilken lag som var möjlig att etablera, och vilken rätt som var möjlig att etablera ovanpå denna lag.

– Du kan gå ännu längre tillbaks i svensk filosofi. Det hade inget med flummerier att göra utan det handlar om en stenhård, rationalistisk, värdenihilistisk, sakbetonad, ja saklighetens filosofi, som naturligtvis, när man nu ser på det i efterhand, hade hårresande praktiska tillämpningar i släptåg.

Och Ulrika Knutson undrade:

– Hur för man en dialog, om det som för oss i 50 års tid har varit omöjligt att tala om fasta värden. Det är helt enkelt inte förenligt med god intellektuell moral. Hur för man en dialog med människor för vilka fasta värden är fasta, orubbliga?

Bästa värdegrunden

Thomas Jordan menade att kvällens mest väsentliga fråga var hur vi här i Sverige förhåller oss till vår egen värdegrund, vår övertygelse om att vi har den bästa värdegrunden. Och hur vi hanterar en värld där det blir svårt att upprätthålla den övertygelsen.

– Den viktigaste egenskapen hos värdekonflikter är risken att människor förlorar respekten för varandra. Vi fördömer varandra moraliskt för att vi tycker att andra står för värden som är helt emot vad vi ser som riktigt och rätt. En av de viktigaste sakerna vi har att lära oss är därför hur vi kan behålla våra värdekonflikter, leva med dem, men samtidigt göra det utifrån en viss grundläggande respekt för varandra, som människor och samhällen.

– Och det är inte lätt, för det går emot vissa reflexmässiga mönster

hos oss att ge upp den där hållningen och vilja fördöma. Men den viktigaste vägen till att kunna behålla respekten för folk som tycker väldigt annorlunda än man själv i centrala frågor är att förstå varför de tycker så. Vilken historia finns bakom dessa värdesystem eller kulturella mönster?. Vad är det de försöker värna om? Förstår vi det så kan vi också upprätthålla mer respekt, fast vi tycker att de har fel i sak.

Göran Rosenberg berättade att han suttit och läst den alldeles aktuella amerikanska valstatistiken och menade att den visade på något mycket oroväckande. Att resultatet såg ut att vara ganska jämt var en synvilla, för det visade sig, med några få undantag, att i stat efter stat hade den ena av presidentkandidaterna vunnit med stor marginal.

– Det indikerar att vi här har att göra med, inte en politisk konflikt, utan en mycket stark konflikt av självbilder, av myter, av föreställningar, av värden som i längden kan erodera ett samhälle.

– Det kan hända här också, men vi får inte låta något sådant ske, en sådan kraftig uppdelning av samhället, på sådana grundvalar. Jag har inget bra recept men tror att det handlar om politikens renässans på ett sätt som jag inte ens kan föreställa mig. Och jag tror att vi måste ha en politik som kan vara på en gång lokal och global. Vi måste ha en vidare horisont, vi måste lära oss att se hur beroende vi är av andra människor, långt borta från vår egen tillvaro.

Inga fjällkor

För att illustrera föreställningen om att vi är oss själva nok berättade Göran Rosenberg om sitt möte med en jämtländsk fjällkobonde inför EMU-valet. Lantbrukaren var naturligtvis emot EMU, men han hade också en väldigt stark föreställning om hur självständig han var där uppe: här sitter jag i Jämtland och jag har mina fjällkor, och ingen ska komma här och införa några konstiga pengar, låt oss vara i fred.

– Men herregud, han skulle inte bo där överhuvudtaget, och ännu

mindre ha några fjällkor, om vi inte var inlemmade i ett ganska stort ekonomiskt system av beroende och utbyten. Hur pedagogiken ska se ut i det sammanhanget vet jag inte.

– Jag ser medialiseringen av verkligheten som ett gigantiskt problem när det gäller vår förmåga att etablera en relation, någon typ av social verklighet. Hur kan vi överhuvudtaget få en bild att fastna i huvudet längre än två sekunder, en föreställning om verkligheten att vara mer än två dagar innan en annan kommer och underminerar den?

Johan Öberg påminde avslutningsvis om kvällens tema genom att deklarerat sin syn på saken. Att det som han kallade säkerhetsnojan i samhället drivs framåt av en bristande insikt om vad framtiden bär i sitt sköte. Hur den minskade vissheten i vårt samhälle, som minskar tryggheten och ökar jakten på säkerhet, kanske i stället tenderar att förstärka de murar som vi vill hitta sätt att riva ner.

– Det är så jäkla lätt när man sitter och tänker att man borde gå åt ett annat håll. Men så har vi säkerhetsproblemet, det amerikanska valet, Irak-kriget, brottspreventionen och kraven på längre fängelsestraff och nya fängelser. Detta finns ju överallt, och det riskerar att öka vår enögdhet. Och det är något som vi måste fortsätta att tala om.

MOHAMMAD FAZLHASHEMI JONAS FRYKMAN CECILIA UDDÉN

Sverige som världsförbättrare!?

Globala utmaningar för Sverige

– Svenskar säger att de arbetar för integration, men fungerar som koloniserare, säger en av de väntande åhörarna till sitt sällskap.

– Egentligen vill de civilisera folk och använder liksom en nedlåtande ton.

Just då blev Mohammad Fazlhashemi, docent i idéhistoria vid Umeå universitet, upp på podiet i universitetets aula. Han berättade hur han, på jakt efter annat underlag för sin forskning, kom över empiriskt material om ett 60-tal svenska officerare som var verksamma i Persien under åren 1911-1915. Deras uppgift var att bygga upp ett landsvägsgendarmeri i landet.

Uppdraget innebar en framgång för den svenska nationen. Egentligen hade Italien först tillfrågats, men tackat nej. Då gick uppdraget till Sverige som betraktades som ett neutralt land.

Enligt Mohammad Fazlhashemi var intresset för gruppen stort även hemma i Sverige, och han har kunnat ta del av tidningsartiklar, bl a skrivna av en av de medföljande officersfruarna, som berättar om deras liv och leverne i Persien.

– Pressmaterialet som jag analyserat återspeglar en självbild av svenskarna som världsförbättrare. Det sägs rakt ut.

Mohammad Fazlhashemi visade bilder av några av de gamla tidningssidorna och en av rubrikerna lyder: ”Persien, solens land, förbannelsens land”. Förutom detta med den svenska självbilden har Mohammad Fazlhashemi intresserat sig för hur syftet med projektet formulerades. En fras som används är att officerarna ska utföra ”ett civilisatoriskt värf”.

Behövde ledning

– Den framgångsrika civilisationen möter det slumrande Persien, sammanfattade Mohammad Fazlhashemi.

– Perserna ansågs ha ett behov av ledning och skulle föras in på civilisationens väg.

Under mellankrigstiden anlände en ny grupp svenskar till Per-

sien. Det var ingenjörer, entreprenörer och industrimän som skulle hjälpa till med att bygga upp landet.

Den aspekt som då lyfts fram är att de ska överföra svensk ingenjörskonst och teknologi till ett underutvecklat land.

– Svenskarna skulle sprida europeisk vetenskap, livsstil och kultur. Befolkningsunderlaget skulle förbättras.

En skildring beskriver den internationellt erkända svenska ingenjörskonsten.

– Hur mottogs då svenskarna, undrade moderatorn Johan Öberg. Mohammad Fazlhashemi menade att de ansågs utföra uppdraget på ett utmärkt sätt. Dock uppstod konflikter med lokalbefolkningen.

– Den persiska centralmakten hade egentligen ingen kontakt med befolkningen, så svenskarna blev ett instrument för att kväsa dem.

Jonas Frykman, professor i etnologi i Lund, inledde med att be om ursäkt: han tänkte nämligen tala ganska väl om Sverige. Så förklarade han att han bor ett par månader om året i Kroatien, där hans familj har sitt ursprung, och det gör att han får det vardagliga Sverige på lite distans.

– Jag ser att Sverige är en lysande välfärdsstat. Men Kroatien håller långsamt på att försvenskas medan Sverige håller på att kroatiseras. Det finns täta kontakter mellan länderna.

– Vi lever i tid av globalisering nerifrån, genom att folk flyttar. Och det gör de huvudsakligen av arbetsmarknadsskäl.

Jonas Frykman berättade hur han varje gång han kör av färjan i Sverige, efter resan genom Europa, grips av en känsla av vila. Hur det, när man kört på autobahn med ögat i vänsterspegeln och sett alla BMW och Mercedes som kommer i 240 km i timmen, är befriande att veta att man på svenska vägar aldrig kör fortare än 90 km per timme.

– I trafiken lär man sig hur det är att vara svensk, och alla som kör på vägarna inskolats i detta.

Segheten i kulturen

Jonas Frykman talade om den kontinuitet som han menar finns i ett slags svenskt habitus, som inte är den symboliska identiteten utan något som finns där som en vana. Något som är lika självklart som att kunna skriva och läsa.

– Den där segheten i den svenska kulturen – jag tror att de flesta av er känner igen den. När det gäller den symboliska identiteten är det däremot mycket som har förändrats i Sverige liksom runt om i Europa.

Han påminde om att den kulturella nationalismen – tanken på att man är ett folk som har något genuint och äkta gemensamt – växer starkt i Europa och för det mesta är kopplad till en politisk populism. Vi kan se det i Norge, Danmark, Belgien, Norditalien, Frankrike, Österrike och i de flesta länder runt om i Europa.

– Det är ett svar på globaliseringen. I en tid då upplösningen står för dörren söker man sig till en föreställning om en nationell kärna, en trygghet.

– Och då är det väldigt tryggt att klä sig i folkdräkt. I vårt grannland Norge har förbrukningen av folkdräkter vuxit logaritmiskt de senaste åren. För att nå sitt max när man nästa år ska fira befrielsen från Sverige 1905.

– Det får också konsekvenser för hur man ser sig själv. Man föreställer sig att om man håller det främmande utanför så förblir kärnan frisk. Det är naturligtvis inte ett norskt fenomen utan vi ser det överallt i Europa.

Enligt Jonas Frykman har vi i Sverige utvecklat en form av välfärdsnationalism. Det betyder alltså att det är samhället som politisk organisation som har varit samlande. Inte en folkgemenskap, som inom det som brukar kallas en kulturell nationalism.

– Vi har slutit upp kring välfärdsstaten, som vi har kallat för folkhemmet. Och om ni tvivlar på att det är den här politiska nationalismen som vi har i Sverige så dra er till minnes hur det går till att fira

den svenska nationaldagen Det är en av de mest skrattretande tillställningarna här i landet.

Kanske borde vi hellre ha midsommar som en nationell högtidsdag, funderade Jonas Frykman och fortsatte: Det är folkligt, det är naturen, det är blommorna, man lyssnar till lommens rop över stilla insjövatten. Ytterligare en fördel skulle vara att det är en hednisk högtid – alltså en helg som inte behöver orsaka konflikter i mångreligiositetens land.

Så påminde han om att det i själva verket är ett gammalt konservativt förslag att göra midsommar till svensk nationaldag, som framfördes i slutet av 1800-talet.

Palme fotarbete

Jonas Frykman menade också att detta att vara lyhörd, sträcka sig efter någonting, stå på tå är svensk habitus. Fast i andra sammanhang sammanfattar vi det i begreppet modernitet. Och därifrån gick associationerna till – Olof Palme. Och då framför allt till hans fotarbete som handlar om att hela tiden häva sig upp på tå.

– Jag saknar honom, kanske just på grund av detta. Det handlar om en rastlöshet, ett slags Karin Boyes bryt-upp-mentalitet, som har blivit en självklarhet.

I detta kan det också, enligt Jonas Frykman, ligga en överlägsenhet. Dock inte en överlägsenhet som säger att längst där inne vet jag att andra folk är svenska, utan en övertygelse om att bara människor tänker rationellt så blir de likadana som vi.

– Det är ett slags ingenjörsmatisk uppfattning om att vi har funnit den bästa lösningen. Men det handlar alltså inte om en nationell lösning, utan om en politisk.

Jonas Frykman anade för övrigt en allmän övertygelse om att fler borde gå med i föreningar, för att bli bättre människor. Han avfärdade också påståenden om att allt färre svenskar är medlemmar i föreningar och tog Gislaved och Mullsjö, som han intresserar sig för i

sin forskning, som exempel: På de orterna finns fler föreningsaktiva än invånare.

Enligt Jonas Frykman har den svenska politiska nationalismen, eller folkhemsnationalismen, underlättat människors integration.

– För det är det lättare att ta sig in i ett politiskt system som medborgare än att bli en del av en nationell gemenskap.

När Jonas Frykmans utländska vänner kommer på besök brukar de undra var alla människor håller hus. Varför är de inte ute på gatorna? Varför sitter de inte på kaféerna? Jo, det har att göra med utvecklingen av välfärdssamhället, svarar han. De flesta svenskar har nämligen haft möjlighet att skaffa sig bastu, gillestuga, sådant som skapar en trevlig ram kring umgänget. Vi tänker oss att det är ett familjärt, informellt umgänge.

– Och så har vi glömt den tradition som fanns i bondesamhället och som också finns i flertalet sydeuropeiska länder, nämligen att människor ofta konstituerar sig i offentligheten och inte i det privata.

Johan Öberg pekade på tendenser till förändring, att rädslan för det främmande ökar och att vi har svårare att uppfylla våra förpliktelser mot barn och unga, och undrade om Jonas Frykman ser en process i detta.

Halkar efter

Svaret blev att den svenska nationella identiteten visserligen är starkt knuten till folkhemmet, men att det inte längre är verklighet.

– Vi halkar efter resten av Europa när det gäller utbildning, socialförsäkring och pensioner. Sverige är inte den toppnation som vi ofta föreställer oss. Och naturligtvis dyker det upp en mängd problem i ett samhälle som har en sammansättning som det svenska, med ett växande klassklyftor och en ökad invandring.

I det sammanhanget återkom Jonas Frykman till den väg som man valt i Sverige, till skillnad från Holland eller Norditalien. Det vill säga den politiska nationalismens. Det har nämligen underlättat för oss när det gällt att hantera de här problemen.

Och så menade han att det som varit normen i Sverige har varit självgisslandet: Vi har ingen kultur, vi har inget som är typiskt svenskt och äkta.

– Naturlig, är inte det en motsats till rationell, undrade Johan Öberg och fick svaret att i Sverige betyder naturlig att vara ”informell”. Att från slutet av 60-talet till mitten av 80-talet genomfördes en informaliseringkampanj utan motstycke. Det betydde att man hela tiden tyckte att man kunde komma som man var, menade Jonas Frykman och tog Göran Persson som exempel. Hur det måste ha varit en chock för honom när han insåg att han inte kunde framträda i ljus kostym när han mötte de andra regeringscheferna i EU.

– I Sverige är tanken att det är insidan som räknas, inte de yttre maneren. Det har sitt ursprung i du-reformen och den informalisering som alltså inleddes i slutet av 60-talet.

Radiojournalisten Cecilia Uddén trodde att dagens svenska självbild ligger långt från den som officerarna i Persien bar på. Hon menade att den pendlar mellan självförakt och självförhärligande, och präglas lika mycket av skuld som av övertygelse om vår egen förträfflighet.

Däremot är vi inte arroganta i våra kontakter med andra länder.

– Det är vi stolta över, och det ska vi vara, men det finns en baksida av att inte vilja vara arrogant.

Det har enligt Cecilia Uddén till och med funnits en trend att undervärdera svenska insatser i andra länder och förklara att ”vi kan ändå inget göra”. Som varför ska Sten Anderssons lägga sig i konflikten i Mellanöstern, han kan ju ändå inget åstadkomma.

– I andra länder möter man en helt annan syn på Sverige, framför allt då i Mellanöstern och Arabvärlden som jag har erfarenhet av. Där tycker man till exempel att Olof Palme stod för något som inte längre finns i Sverige eller övriga Europa. Nu är man beroende av den enda supermakt som finns och ingen annan röst hörs.

Inte heta svensk

Cecilia Uddén berättade en anekdot från ett besök i en amerikansk bilfabrik, där hon skulle intervjuar arbetarna om den amerikanska självbilden. En av dem nämnde en irakisk kollega: Han heter Al. Kollegan hade emellertid protesterat och påpekat att Al är bestämd artikel i arabiskan, han kunde väl inte heta The... Svaret från arbetskompisarna var: Well that's tuff, but you're American now. Cecilia Uddén reagerade och tyckte att det var enormt arrogant. När hon sedan sände intervjun i svensk radio ringde en man med invandrarbakgrund och kommenterade: Jag skulle hellre vara Al i Detroit än Abdul här i Tensta där alla visar kulturell känslighet och uttalar mitt namn helt korrekt. Men ingen säger Well that's tuff, you are Swedish now; svensk får man inte heta.

Cecilia Uddén berättade också om mötet med författaren och essäisten Christopher Hitchens som nu blivit en sk liberal hök.

– Han är alltså en av de vänstermänniskor i USA som är för Irak-kriget, med motiveringen att vi måste försvara vår civilisation. Efter att Bush blivit omvald frågade jag Hitchens om det inte finns en stor fara i den spänning som presidenten skapar, framför allt mellan västvärlden och den muslimska världen. Han svarade: Jag vill ha mer spänning, ökad polarisering. Vi ska inte göra några eftergifter, inte kompromissa, utan vi måste försvara vår civilisation mot en intolerant islamism.

Den synen på världen är, sa Cecilia Uddén, ganska oroväckande, men hon menade att motsatsen är nästan lika skrämmande.

– Det finns, tror jag, en rädsla för att linjera upp hoten i världen, vilka faror vi står inför i dag, och hur man gör för att på bästa sätt komma till rätta med dem. I Sverige och Europa råder en kompromissanda.

– Skillnaden är skarp mellan den skjutglade cowboyen från Texas och det amerikaner gärna kallar den anemiske EUnucken, som förhandlar och kompromissar och som helst av allt vill ha semester och

dricka vin och inte vill ta ansvar, åtminstone inte med några militära styrkor.

Cecilia Uddén menade att man i USA visserligen inkluderar människor som kommer dit på ett helt annat sätt än i t ex Europa. Däremot skildrar man världen utanför det egna landet genom, som hon kallade det, vykort. Under invasionen av Irak kunde man t ex i direktsänd teve se hur reportrar rapporterade tillbaka till amerikanska tevetittare, direkt från stridsvagnarna där de vinkade och berättade vad de såg.

– Det var naturligtvis en enorm framgång för Pentagon. Men det var näst intill chockartat hur reportrarna kunde beskriva dessa människor som objekt. Och detta trettio år efter Edward Saids berömda bok *Orientalism*, om hur västvärlden sett orientens människor just som objekt. Samtidigt kommenterade programledaren hemma i Washington hur svårt det måste vara för soldaterna att skilja fiender från ”tama” bybor, ”tame villagers”.

Beduiner på vykort

Cecilia Uddén berättade hur hon saknade reportaget om bokhandlaren i Bagdad, grönsaksförsäljaren i Gaza, om människor som kunde bli flerdimensionella och inte beduiner på vykort.

– Och de reportagen vet jag att vi får se i svensk teve, men aldrig i amerikansk.

Johan Öberg inflikade att Olof Palme väl snarast får betraktas som ett undantag, medan vi svenskar i övrigt anpassar oss.

Cecilia Uddén instämde i att Palme var ett undantag, men menade att det ändå är den bilden av Sverige som präglar många människor som lever i dag. De minns Palme och hoppas att Europa, och kanske främst Sverige, ska spela en större roll i Mellanöstern. I den stora konflikt som man menar måste lösas för att det ska bli lugnare i området och för att den fanatiska islamismen ska kunna bekämpas.

– Jag efterlyser inte mer arrogans, men en skarp analys av hur

världen ser ut, och av vad Sverige skulle kunna göra som inte bara handlar om småinsatser.

– Det behövs också en ordentlig analys av vad som sker just nu, av vilka faror vi står inför. Vad det som hände i Amsterdam häromdagen och vad slöjdebatten i Frankrike betyder för Sverige, och vilken roll vi ska ha.

Jonas Frykman hävdade att den information som existerar förtigs, att människor i muslimska länder blir identifierade med islam. Han undrade också hur amerikanska journalister debatterar det som han menar är en demonisering av fienden.

Cecilia Uddén tyckte emellertid att det egentligen aldrig funnits någon stor debatt om bilden av ”den andre” bland amerikanska journalister. De hade i stället främst diskuterat avslöjandena om lögnerna inom det amerikanska samhället, att man borde varit mer kritisk till de sk bevisen kring massförstörelsevapnen.

Johan Öberg undrade om det rent av är så att amerikanarna är vana att befinna sig i krig, efter Korea, Vietnam osv, och att Irak-kriget kanske inte får så stor uppmärksamhet.

Cecilia Uddén kände inte igen den beskrivningen, utan poängterade att det funnits en stor oro för, som hon sa, lik-kistor med döda soldater och vad de skulle innebära för opinionen. Den oron hade också haft betydelse för jakten på Usama bin Ladin; man var rädd att den skulle leda till allt för många dödade och sårade amerikanska soldater.

Hotad civilisation

Den mest aktuella frågan vara dock, enligt Cecilia Uddén, vad som egentligen avgjorde presidentvalet: Frågorna om abort och homosexuella äktenskap eller kriget?

– Många anser att det faktiskt var kriget och det hot som man ser från denna fanatism, mot USA och hela den västerländska civilisationen.

Mohammad Fazlhashemi menade att dagens svenskar visserligen

distanserat sig från de arroganta idéer som de svenska officerarna i Persien företrädde. Ändå är det inte så att man inkluderar människor med annan religiös eller etnisk bakgrund.

– Jag ser en röd tråd som går tillbaka till det där ”vi och dom”-tänkandet, även om man i dag lämnat det arroganta sättet att uttrycka ”det andra”. Nu när ”det andra” kommit hit är det arrogans att inte inkludera människor, så som man gör i USA.

– Om man ser på exemplet USA har man där förmågan att både absorbera invandringen och inkludera människor från många olika kulturer, menade Cecilia Uddén.

– Samtidigt är man arrogant på världsarenan. Amerikaner tror att de vet allt om världen för att så många olika grupper lever där. Men så är det ju inte, eftersom människor som kommer dit tvingas lämna sina nationaliteter bakom sig. Något som man inte gör i Sverige.

– ”Du får gärna komma hit men lämna det där gamla bagaget bakom dig”. Den inställningen är på ont och gott. Det goda är att det inte förekommer särskilt många etniska konflikter inom USA. Å andra sidan leder denna smältdegel alltså till arrogansen för allting som ligger utanför Amerikas gränser.

Jonas Frykman påpekade att det finns väldigt många invandrare i Lund, men att det inte förekommer några konflikter dem emellan.

– De flesta är forskare vid universitetet.

Han tog också exemplet Rosengård, där det finns enorma motsättningar, och jämförde med Gislaved där andelen invånare med invandrarbakgrund är lika stor som i Malmö, dvs en tredjedel.

Klassrelationer

– I Gislaved är det ovanligt med motsättningar, och det finns en förklaring: där har människor jobb. Den problematik i det svenska samhället som vi talar om handlar om bostadsfrågor och klassrelationer. Om att människor står utanför det system som jag tidigare talade så väldigt väl om. Där uppstår konflikter, de är inte etniskt baserade.

En åhörare invände:

– Men tror du inte att klasskillnaden har en grund i etniciteten?

De flesta som är arbetslösa är invandrare.

Jonas Frykman instämde i att det finns ett etniskt drag i exkluderingen från arbetsmarknaden och skolundervisningen men påpekade att de som flyttat till t ex Gislaved kom eftersom de behövdes som arbetskraft, de rekryterades aktivt.

– Och det finns en strategi att falla tillbaka på etniciteten om man inte får jobb. Om du inte kan konstituera din självbild utifrån arbetet blir din etniska tillhörighet väldigt mycket viktigare. Gränsen mellan mig själv och de andra baseras på olikhet i stället för på likhet.

Så påpekade han att vid sidan av hotell- och restaurangnäringen har läkarkåren störst andel invandrare, nämligen 40 procent.

– Deras integrationsproblem är inte särskilt stora. Om man kan bli delaktig i de förmåner som det här samhället erbjuder beror mycket på om arbetsmarknaden kan eller vill öppna sig.

– När man väl kommit över tröskeln, ja, men innan dess är det svårt, underströk Mohammad Fazlhashemi.

En röst ur publiken påminde om att Sverige importerar europeiska läkare, från t ex Spanien och Tyskland. Samtidigt är det svårt att få jobb för dem som lever här men kommer från andra håll i världen.

Och Johan Öberg undrade om det inte är ett moraliskt problem om man knyter synen på ”den andre” till behovet av arbetskraft.

– LO vill inte ha in arbetare som sänker löneläget, medan nyliberalerna välkomnar immigration just för att det innebär billigare arbetskraft.

Jonas Frykman instämde:

– Jo, visst det är ett dilemma, men det kan inte sopas under mattan. Det finns tio gånger fler invandrare i Sverige än i Norge, ändå känner sig norrmännen mer hotade. Det är fördelen med den politiska nationalismen jämfört med den kulturella.

– Jag vill inte för ett ögonblick dölja det faktum att det existerar problem, men min huvudpoäng är att de faktiskt är mindre än man hade kunnat vänta sig. Och om vi ska kunna leva upp till pensions-

åtagandena är vårt behov av invandring ca 50 000 personer per år, enligt EU:s siffror.

Yrkeskunniga arbetare

– På 70-talet, under arbetskraftsinvandringens år, tog man hit de personer man ville ha, de mest kvalificerade, yrkeskunniga arbetarna. Nu är invandrarna flyktingar och det gör att vi ställs inför andra problem.

En åhörare påpekade att det förekommer exkludering även i andra länder, det är inte något typiskt för Sverige. Det gäller t ex bolivianer i andra latinamerikanska länder och afghaner i Iran.

Jonas Frykman påminde om att det i dag pågår en jättelik globalisering underifrån. Att vi inte bara kan se det som något som drivs av kapitalet.

– När en familj kommer hit från Bosnien, får vi också in ett nätverk som kanske sträcker sig till Chile, Kanada, Australien, till andra länder där deras släkt också finns.

– I framtiden kommer det att bli ganska besvärligt att tala om strikta nationella identiteter. Och det är något som sker i vardagen, inte på det höga symboliska planet.

Cecilia Uddén menade att det i Sverige finns en tradition att göra gott, men att baksidan av detta är en viss naivitet som gör att svenskarna kan förlöjligas utomlands. Man tycker att vi bortser från faror och hot, och just nu gäller det islamismen.

– Kompromissviljan förstärks av att vi insett att Sverige är ett mellanstort land i Europa, sa Jonas Frykman.

– Ett Europa där det finns många mycket större länder, som har ett större inflytande. Det kan vara på både gott och ont, men vi har fått proportioner på saker och ting, som vi inte fått om vi stått utanför EU.

I invandringens, masskommunikationens och globaliseringens tidevarv förefaller de politiska och kulturella förutsättningar för en svensk gemensam värdegrund allt svårare att benämna. Samtidigt förekommer djupt rotade föreställningar om det svenska, - bl.a. rörande våra akademiska institutioner, vår historia, jämlikhet, trygghet och vårt förhållande till EU och världen – och som vid närmare granskning endast upprätthåller representationer av och illusioner om en svunnen tid. Vad är Sverige? Hur ser våra självbilder ut? Vilka berättelser möjliggör eller hindrar oss att se verkligheten som den är?

Kring dessa frågor samtalade hösten 2004 några av landets främsta forskare, författare, politiker, samhällsdebattörer och journalister. Seminarieriet Svenska självbilder vid Grundtviginstitutet vid Göteborgs universitet lockade över 800 besökare; studenter, lärare, gymnasieklasser och allmänintresserade från olika delar av Göteborg med omnejd. Vi hoppas denna rapport kan inspirera till fortsatt tvärvetenskapligt utforskande, gränsöverskridande debatt och problematisering av Sverige bilden.

GÖTEBORGS
UNIVERSITET